म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय
सं. क्र. १८५६०

REFBK-0019547

अनुक्रमांक
३०५४०

प्रस्तावना.

सांप्रतकालीं मराठी भाषेंत बरेच ग्रंथ होऊं लागले आहेत. आतां त्यांत विद्वान् व रसिक वाचकांचें चित्त मोहून टाकणारे ह्मटले ह्मणजे फारच थोडे. गद्य ग्रंथापेक्षां पद्यग्रंथ तर फारच कमी होतात. याचें कारण त्यांची गोडी आपल्या लोकांस फारशी लागली नाहीं हेंच खरें. आलीकडे कवितेचें स्वरूपही निराळें झालें आहे. ह्मणजे तिला देखील वाटूं लागलें, कीं आपले लोक जसे राज्य-कर्त्यांच्या रीतीभातींचें अनुकरण करतात त्याप्रमाणें आपणही त्यांच्या स्त्रियांचें अनुकरण करावें, ह्मणजे अंगांत साधा झगा अडकवून दिला कीं झालें! उगीच अलंकाराचा विटाळ कशाला पाहिजे!! किंवा आपली आर्यजननीच जर सुवर्णालंकाररहित झाली आहे तर आपल्या अंगावर तरी अलंकार कशाला पाहिजेत? ह्मणूनच ती अलंकाररहित होत चालली आहे कीं काय कोण जाणे! आपल्या प्राचीन कविरायांच्या सरस व सालंकार कविता कोणीकडे आणि हल्लींच्या कोणीकडे? वामन, मोरोपंत, रघुनाथ-पंडित इत्यादिकांच्या कवितेंत संस्कृत शब्दांचा भरणा असल्यामुळें तीस नाकें मुरडून सोपी व साधी कविता चांगली, असें ह्मणणारांच्या कवितेचे मासले सर्वांच्या नजरेपुढें आहेतच. आतां संस्कृत शब्दांचा उपयोग केल्याखेरीज गद्यग्रंथास दे-

खील प्रौढता व स्वारस्य येत नाहीं मग पद्यग्रंथास कोठून येणार ? मराठीची जननी जी संस्कृत भाषा ति ची व तिच्या कन्येची (मराठी भाषेची) ताडातोड किंवा फारकत करून टाकून सुरस कविता करण्याची हौस धरणें, ह्मणजे गोडें पाणी सोडून, हें मोठें पाचक व हलकें आहे ह्मणून खाऱ्या पाण्यावर तहान भागविणें यासारखेंच होय. कविता रसाळ व वजनदार होण्याकरितां तींत मधून मधून संस्कृत शब्दांची भर जरूर पाहिजे. तसें केल्याखेरीज तिच्यांतील मिळमिळीतपणा जाऊन सरसता येणें नाहीं; व असें केलें असतां कांहीं कठिणपणा येणारच आहे. द्व्यर्थादि स्थळीं तर कालिदासादिकांच्या कवितेंत देखील कठिणपणा आलेला संस्कृतज्ञ मार्मिक वाचकांस माहित आहेच. असो.

मी हा कविता-बद्ध ग्रंथ केला आहे. त्यांत प्रायः संस्कृत कवितेचेंच अनुकरण केलें आहे, व अनेक प्रकारांनीं वाचकांची मनोरंजनरूप सेवा घडावी ह्मणून प्रयत्न केला आहे, परंतु तो कितपत सिद्धीस गेला आहे हें पाहणें सुज्ञ व मार्मिक वाचकांकडे आहे; आतां सर्व लक्षणयुक्तकविता साधणें तर कठिणच आहे अशाविषयीं महान् महान् कवींचींही वचन आढळतात.

नवोक्तिर्जातिरग्राम्या श्लेषोऽक्लिष्टःस्फुटोरसः
मृदुलाक्षर-संबंधः कृत्स्नमेकत्रदुष्करं ॥

बाणभट्ट.

नव्या कल्पना, ग्राम्यतारहित्य, श्लेषयुक्तता, रस स्पष्टता, आणि मधुर शब्दयुक्तरचना इतके प्रका

कत्र साधणें परम कठिण आहे. तथापि ते कठिण ह्मणून प्रयत्न करण्यास कोणीं अनमान करूं नये.

ही कविता रचून बरींच वर्षें झालीं. दक्षिणाप्रैज कमिटीनें 'ऋतुवर्णन' हा विषय नेमला होता परंतु त्यावर चांगला ग्रंथ झाला नाहीं. असें कळल्यावरून मीं या विषयावर ग्रंथ करून कमिटीकडे पाठविला; परंतु सेक्रेटरीकडून असें लिहून आलें कीं, या विषयावरील ग्रंथास कमिटीनें बक्षीस दिलें. तेव्हां त्याच विषयावरच्या तुमच्या ग्रंथास कमिटी बक्षीस देते किंवा नाहीं ह्याविषयीं कमिटीचा विचार घेऊन तुह्मांस काय कळवूं. पुढें दोन्हीही पुस्तकांची तुलना करून पहावी, असें कमिटीनें ठरविल्यावरून दोन्ही पुस्तकांची खरमरीत तपासणी झाली. पुढें सर्व दाखल केलीं आहे. त्यावरून सर्व प्रकार वाचकांच्या स्पष्ट लक्षांत येईल.

द० प्रा० कमिटीकडून हा ग्रंथ पसंत झाल्यावर कांहीं अडचणीमुळें तो आजपर्यंत तसाच छापण्याचा राहिला. ह्या पुस्तकाचें स्वरूप पूर्णपणें लक्षांत आणून रसिक विद्वज्जन यास आपला उदार आश्रय देतील अशी आशा आहे.

अमरावती, }
१५।७।८२. } पां. गो. शा. पा.

पहिल्या आवृत्तीचीं पुस्तकें गतवर्षींच सर्व संपलीं. चार वर्षांत १००० पुस्तकें संपलीं व फिरून हें पुस्तक छापण्याविषयीं विद्वज्जनांकडून सूचना झाल्या. यावरून ही कविता बऱ्याच लोकसमुदायास आव-

डली, असें दिसून आल्यावरून ही दुसरी आवृत्ति छापण्यास उमेद वाटून छापिली आहे.

पुणें, २८-८-८७. } पां० गो० शा० पा०.

REFBK-0019547
REFBK-0019547

विद्वान् लोकांचे अभिप्राय.

रा० रा० पांडुरंग गोविंदशास्त्री पारखी यांनीं केलेल्या 'षड्ऋतुवर्णन' नांवाच्या पुस्तकांत सहाही ऋतूंचें वर्णन असून हिंदुलोकांच्या मुख्य मुख्य सणांचेंही वर्णन केलें आहे. या पुस्तकाची एकंदर रचना संस्कृत कवितेच्या पद्धतीची आहे, यांतील वृत्तें गोड असून निरनिराळ्या प्रकारचीं आहेत. ग्रंथकाराच्या अंगीं कल्पकपणा व मार्मिकपणा हे गुण बरेच आढळतात. ग्रंथकर्त्याचें कविता करण्याचें चातुर्य व संस्कृत भाषेचें ज्ञान हीं चांगलीं दिसतात. ह्या पुस्तकांतील कविता रसाळ व चटकदार असून बऱ्याच ठिकाणीं कल्पनाही नवीन नवीन दिसतात. कितीएक ठिकाणीं श्लेषादि अलंकार चांगले साधले आहेत, आणि त्यांचीं उदाहरणें जागोजाग आढळण्यासारखीं आहेत. आतां यांत कोठें कोठें अल्पस्वल्प दोष आढळतात, तथापि तसले दोष सर्व संस्कृत व मराठी ग्रंथांत आढळतात, ह्मणून त्याबद्दल ग्रंथकारास दूषण देतां येत नाहीं.

ह्या पुस्तकाची योग्यता चांगली कळण्याकरितां आह्मीं रा० रा० कृष्णशास्त्री राजवडे यांच्या ऋतुवर्णन पुस्तकाशीं (ज्यास द०प्रा० कमिटीनें पूर्वीं बक्षीस दिलें) याची तुलना करून पाहिली व त्यापेक्षां हें पुस्तक आम्हास अधिक चांगलें वाटलें. राजवडे यांच्या पुस्तकांत तीनच ऋतूंचें वर्णन केलें आहे व ह्या पुस्तकांत

सहाही ऋतूंचें यथास्थित वर्णन केलेलें आहे. राज-वडे यांची सर्व कविता कालिदासकृत ऋतुसंहार या काव्यासच अनुसरून केलेली आहे. ही कविता तशी नसून पुष्कळ ठिकाणीं कवीच्या स्वकल्पनेची आहे. एकंदरींत पाहतां हें पुस्तक मनोरंजक व वाचण्यास योग्य आहे असें आमचें मत आहे.

रावजी शास्त्री गोडबोले.
दक्षिणाप्राइज कमिटीचे सेक्रेटरी.

हें पुस्तक आह्मी वाचून पाहिलें. सेक्रेटरी यांनीं या पुस्तकाविषयीं जो आपला अभिप्राय दिला आहे तसाच आमचाही आहे.

रा० रा० कृष्णशास्त्री राजवडे यांच्या पुस्तकाशीं ह्या पुस्तकाची तुलना करून सेक्रेटरी यांनीं जे गुण-दोष विवेचन केलें तें सर्व यतार्थ आहे. या पुस्तकांत जे कोठें कांहीं दोष आढळतात ते सहज काढतां येण्यासारखे आहेत, ह्याकरितां सेक्रेटरी यांनीं सुचविलेल्या बक्षिसापेक्षां देखील अधिक बक्षिस म्ह० ३०० रु० देण्यास हें पुस्तक पात्र आहे, असें आम्हांस वाटतें.

कृष्णशास्त्री चिपळूणकर.

*** ह्या पुस्तकांतील गुणभाग पाहिला असतां दोषभाग स्वल्प आहे, असें कळून येईल. अनेक ठिकाणीं या पुस्तकांतील पद्यें वाचकांचीं मनें गार करून टाकण्याजोगीं आहेत. शेवटीं रा० पारखी यांची कविता

समग्र वाचून संग्रहीं ठेवण्याजोगी झाली आहे व जो अलंकारशास्त्रावर ग्रंथ रचना करील त्यास उदाहरण-द्वारा हिचा बराच उपयोग होईल. इ० इ०

विविधज्ञानविस्तार.

"षड्ऋतुवर्णन"—या पद्यात्मक पुस्तकांत सहा ऋतूंचें वर्णन केलें आहे. यांत वृत्तवैचित्र्य असल्या-मुळें हें पुस्तक विशेष मनोरंजक झालें आहे. ठिक-ठिकाणीं शब्दालंकार व अर्थालंकार घातले आहेत. प्रत्येक ऋतूंतील बाह्य शोभेचें वर्णन केल्यावर हिंदु लोकांच्या सणाचें म्हणजे ग्रामांतील शोभेचेंही वर्णन केलें आहे. यांतील कांहीं पद्यें संस्कृत ग्रंथाच्या आधारानें केलीं आहेतसें दिसतें, तथापि बरींच पद्यें कर्त्याच्या नवीन कल्पनेचीं आढळतात. प्रत्येक ऋतूंत घडणाऱ्या स्वाभाविक फेरफारांचेंही यांत सुरेख वर्णन केलें आहे. 'प्रभातवर्णन' 'सायंकालवर्णन' इ० व-र्णनें चांगलीं साधलीं आहेत. अशा वर्णनावरून ग्रंथकर्त्यांत स्वाभाविक कवनशक्ति, कल्पकपणा व मार्मिकपणा हे गुण दिसून येतात. यांत जागजागीं पुष्कळ चांगले अलंकार साधले आहेत. यांतील थो-ड्या कविता शिवाय करून बाकीच्या सारख्या प्रौढ व सालंकार कविता थोड्याच असतील. यांतील दोष पाहिले असतां "एकोहि दोषो गुणसन्निपाते निमज्ज-तींदोः किरणेष्विवांकः" या न्यायानें गुण बाहुल्यांत

लोपून जाण्यासारखे आहेत. या ग्रंथकाराचीं सर्व पुस्तकें संग्रहीं ठेवण्यासारखीं आहेत.

केसरी.

*** खरोखर रा० रा० पारखी यांच्या चार्‍ही ग्रंथामध्यें या पुस्तकाला अग्रगण्यत्व मिळेल. यांतील कविता एकंदरींत संस्कृत कवितेच्या वळणावर गेली आहे, तथापि तिची रचना फारच मनोरम झाली आहे. कांहीं कांहीं श्लोक तर इतके सुंदर झाले आहेत कीं ते पुन्हां पुन्हां वाचावेसे वाटतात * यांत उपमालंकार वगैरे फार सुरेख साधले आहेत. एकंदरींत हें काव्य फार नामी साधलें असून त्याबद्दल कर्त्याला बक्षीस मिळालें तें योग्य आहे. इ०.

निबंधचंद्रिका.

षड्ऋतुवर्णन.

७८५४८

वसंत ऋतु.

पृथ्वी.

अनंत[1] सुमती[2]प्रती कळतसे न ज्याची कृती ।
अतर्क्य गमुनी मुनिप्रभृति सर्व ज्या वर्णिती ।
चराचर जगीं दिसे चतुरता जयाची किती ।
अनादिविभु[3]-वर्णना जगदधीश देवो मती ॥ १ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

टोंचूनी सृणिनें[4] उरीं परशुनें विघ्नासुरा तोडितो ।
भक्तांतें वरदस्वहस्तकमला आश्वासना दावितो ।
हस्तीं मोदक मोदकारक सदा तो विघ्नहर्ता धरी ।
वंदूं ज्ञानद भालचंद्र[5] जनता[6]-चेतस्-तमा[7]तें हरी ॥ २ ॥

शिखरिणी.

प्रसादें वाणीच्या वहुत कवि झाले क्षितितळीं ।
जयांची सत्कीर्ती विमळ[8] भुवनामाजिं भरली
जिच्या ईक्षा[9]मात्रें कवन करिती ही लघुमती[10] ।
जिची ऐशी शक्ती चकित करि सर्वांस जगतीं ॥ ३ ॥

वसंततिलका.

वृंदावनीं सुरभि[11]फुल्लितवल्लिजालीं ।
राधासवें करितसे रमणीय केली[12] ।

अनेक, शेष, किंवा क्रियाविशेषण. २ ज्ञानी. ३ व्यापक काल, (अनादि व अनंत असा जो काल याचें वर्णन. हा पुढील वर्णनीय अर्थही यांत सूचित झाला.) ४ अंकुशानें. ५ गणपति. (हें साभिप्राय विशेष्य.) ६ जनसमुदाय. ७ अज्ञान. ८ निर्मल ९ अवलोकन. १० अल्पबुद्धि. ११ वसंत. १२ क्रीडा.

आले बघूनि जवळी प्रिय गोपबाळ ।
गर्जूनि त्यांस पळवी हरि[1] रानमाळ ! ॥ ४ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

कालाचा प्रभु काले[2] न श्रुतिपथीं[3] आला च कोणी असे
त्रैलोक्यीं सकलां सुरासुरनरां व्यापून ही जो वसे ।
ज्याचा आदि तसा च अंत कळण्या सामर्थ्य कोणा नसे ।
ऐसा अद्भुतशक्ति काल जगतामाजी स्वयंभू[4] असे ॥५॥

आर्या.

कालावयवचि जाणा, वत्सर[5], ऋतु, मास, पक्ष, दिन ऐसे
तद्घटिता[6] ज्या गोष्टी, त्यांचें वर्णन अवश्य न च कैसें ६
आर्यांचे सण उत्सव, वर्षीं बहुतचि तयांत जे श्रेष्ठ
वर्णन त्यांचें होवो, रसिकां स्वादन्न ज्यापरी मिष्ट ७

साकी.

ऋतुस वर्णुनि त्यांतिल मोठे सण उत्सव वर्णावे ।
चित्तीं ऐसें धरिलें आहे, ईशें पूर्ण करावें ॥ ८ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

द्यावी हे कवणास आद्य पदवी घातां विचारीं पडे ।
तोली तो सकलां ऋतूंस मधुचें[8] खालीं पडे पारडें ।
योजी त्या प्रथमीं पदीं तपं[10] चढे तापास वर्षा[11] रडे ! ।
अन्योत्कर्ष बघून दुःखित सदा चित्तीं कुढी[12] वदे !९

वसंततिलका.

आला ऋतूंतिल महा पाहिला वसंत ।
ज्या वर्णितात कवि जेंवि तसे च संत।

---

१ कृष्ण, सिंह. (गर्जनेविषयीं साभिप्राय.) २नाश करणारा. (३ कर्णमार्गी. ४ स्वतःसिद्ध. ५ वर्ष. ६ आंत घडलेल्या गोष्टी. ७ ब्रह्मदेव. ८ वसंताचें ९ स्पर्धानीं १०ग्रीष्म. ११ पावसाळा. वर्षाऋतु.) १२ दुःख.

कामीजनांस पळ घेउं न दे उसंत ।
दांतांस ही भकटुनी करितो अशांत ॥ १० ॥

मालिनी.

सकलऋतुंमध्यें हा शोभतो फार रम्य ।
ऋतु बहुतगुणांहीं युक्त नाहीं च अन्य ।
मनुज बहुत भोगां भोगुनी होय धन्य ।
दिवस दवडितो हे व्यर्थ, तो सत्य वन्य ।

आर्या (गीति.)

वोतें लालित शोभे, तारापतिमंडल-स्फुरत्कांति ।
रामोत्सुरनेत्रांनीं, दृष्ट जसा वातसुत सुरभिमूर्ति । १२।

दिंडी.

* पुराणातें टाकिती बहुदलांतें ।
नविन विटपां आश्रिती पलाशां ते ।
अर्धी कुद्रुवे[12] मधुसक्त[13] ही तशांत ।
कां न वृत्तिभ्रंष्टत्व[14] हो अशांत ! ॥ १३ ॥

साक्या.

कोमल मंजुल किसलय फुटती तरुंवर दिसती शेंडे ।
वाटे मजला पंचशरें हे रोंवियले कीं झेंडे ! ॥ १४ ॥
आम्रतरूंवर मंजु मंजुऱ्या हालति लट लट साऱ्या ।
मदननृपाची स्वारी आली ह्मणुनिच फिरती चौऱ्या! १५

---

१ साधु. २ वायु (हनुमंताचा बाप.) 3 लाड केलेला, सेवित. ४ वाली, चंद्र. ५ राम, स्त्रिया. ६ उत्सुक. ७ हनुमान्. ८ वसंत- *बहु आहेत दलें=पत्रें ज्याचे ठायीं अशा पोथ्या [पक्षी] पुराण=जुनीं अशीं बहुत दलें पर्णें. १०जारिणी, फांद्या. ११मांसाहारी १२ वाईट कुलांत जन्मलेले, पृथ्वी पासून झालेले वृक्ष १३ मद्य, वसंत. १४वृत्ति=वर्तन भ्रष्टत्व=बदल होणें, पानें गळणें. १५ मदन.

मंजरिवरि ते सुंदर मधुकर करिती मधुर रवातें।
अनंगराजा[2] आला ह्मणुनी वाजविती वाद्यांतें! ॥१६॥
पल्लव-मध्यें कलिका खुलती, झुलती वरती भृंग।
कामुक जणुं कीं केंव्हां होइल नूतनयुवतीसंग[3]! ॥१७॥
भृंग अहंकृतिसह[4] तें करितीं झंकृति, मज वाटे तें।
मनोजहुंकृति[5] विरह्यालां कीं, टंकृति तद्धनुची ते! १८
मकरंदातें प्राशित खेळत, मधुकर फिरति विलासें।
सुखी विलासी भूमी वरती थोडे दुसरे ऐसे ॥ १९ ॥
कुंजांमधुनी भ्रमर खेळती, गुंजारव तें साजे।
वनदेवीच्या मंजीरांचें सिंजित रम्य विराजे! ॥२०॥
स्मरदेवाचे[2] षट्पद मांत्रिक जपुनी जणुं मंत्रातें।
परागभस्मा फुंकुनि करिती वशं मन्मथ-विमुखांतें २१

दिंड्या.

त्यजुनि जाती परिभुक्त-मंजरींतें।
भोगिती अलि उत्फुल्लमल्लिकेतें[11]।
मलिन[12]-चंचल-वृत्तिची प्रीति एकीं
राहणें, हें अतिकठिण असे लोकीं! ॥२२॥
लता पुष्पित उपमर्दसहा[13] भृंगा!।
बहुत असती त्यांशीं च करीं संगा।
मुग्ध[14] अस्फुटपुष्पा हि असे बाला।
अकालीं रे भोगिसी मल्लिकेला! ॥ २३ ॥

---

१ भ्रमर. २ मदन. ३ तरुणी. ४ अभिमान ५ मदनाच्या धनुष्याचा ६ लतांचें जाळें. ७ मासोळ्या. ८ भूषणशब्द ९ फुलांतील पांढरा-, पिंवळा अर्गजासारखा पदार्थ. १० स्वाधीन. ११ मोगरा. १२ मळकट, पापिष्ट. १३ दाबगाई सहनकरणाऱ्या. १४ सुंदर, लहान.

शार्दूलविक्रीडित.

*हा भृंगा मधुपान-सक्त सुरसा हर्षें धरी मंजरी ।
आत्माराम करूनि गार बसतो पुष्पोद्भवीं पिंजरीं ।
जातो गात सुगंध घेत फिरण्या, बैसे शिरीं कौंजेरीं
कुंजीं खेळुन सुंदरी-सह पुढें कंजीं पडे पंजेरीं ! ॥२४॥

दिंड्या.

आम्रतरुं वर पिकँ मधुर काय गाती-
" असा तरुवर जागें नान्य " हे सुकीर्ति ?
बोध लोकां करितात कीं असा ते ।
" मधुरवचनें प्रियता च जगीं होते " ॥ २५ ॥
पार्दपांतर सोडून रसोलीं ते ।
गाति कोकिल मृदु पंचमस्वरातें ।
तो हि कलिकारोमांच उभारूनी ।
रसिक करि त्यां सानंद पहा ज्ञानी! ॥ २६ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

पांथांनो, स्वगृहांस जा अजि तुह्मी, द्या स्त्रीजना धैर्य रे ।
माना सोडुनि मानिनी, प्रियकरां संतोषवा जा त्वरें ।
आला हा स्मरराज सोडित पहा बाणां वियोगीतुरीं ।
कामांचे पिकदूत सर्वमनुजां कीं सांगती यापरी! ॥२७॥

आर्या

कोकिल रसालशिखरीं, स्वगुणीं विख्यात होतसे तैसा ॥
कुलीन सात्विक मानव, समयीं स्वगुणांस दावितो जैसा २८

---

*यांत चैनी पुरुषांचें चरित्र दाखविलें आहे. १ पुष्परस, मद्य. २ हत्तोच्या. ३ लतांची गर्दी ४ भ्रमरी. ५ कमल. ६ पिंजरा. (कमल रूप पिंजऱ्यांत,) ७ कोकिल. ८ अन्यवृक्ष. ९ आम्र, १० कोकिलांना. ११ मदन. १२ विरह्यांवर. १३ मनुष्यांस.

साकी

जगतीवरतीं अनेक तरुवर असती बहूपयोगी ।
आम्राच्यापरि उत्तम सकलां सुलभ न पैर भूभागीं २९

शार्दूलविक्रीडित.

बागेमाजि दुजा सुशोभित तरू नाहीं च आम्रापरी ।
ज्याची कोमल पालवी झणि मना सर्वांचिया ते हरी ॥
ज्याचा मोहर ओढुनि स्थिर करी प्राण्यांस गंधानिलें ।
आम्ल स्वादु तशींच मिष्ट सुरसें संपूर्ण ज्याचीं फळें ३०

वसंततिलका.

उद्यानमंडप जणूं घन आंबराई ।
छायाफलादिकरुनी बहु तोष देई ।
संपूर्ण-जंतु-मन वेधि असा प्रवीण ।
आहे दुजा क्षितिवरी तरु सांग कोण? ॥३१॥

शिखरिणी.

पलाशांचीं झाडें कुसुमित कशीं लाल दिसती ।
जसे कंदर्पाचे शर भरित रक्तें च गमती ।
वनश्री नेसुनी वसन नटली लाल जणु ती ॥
सुरंगानें शोभे रुचिर सुकुमारी ऋतुमती ! ॥ ३२ ॥

वसंततिलका.

पुष्पें पलाशतरुचीं च गमून भृंग ।
जाती तदा शुकमुखांवरि ते सवेग ।
हीं जांभळें च अलि आलि अशा भ्रमें कीं-।
रावू तयांस धरण्या बघती विलोकीं ! ॥३३॥

---

१ दुसरा. २ सुगंधयुक्त वायूनें, ३ प्राणी' ४ पळस. ५ वस्त्र, ६ राघू, ७ भ्रमर.

शार्दूलविक्रीडित-

रेरे किंशुक[1], किं[2] शुका भुलवुनी हो लाभ, सांगे मला।
खासा दाविशि पुष्परंग परि त्या देशी न तूं सत्फला।
नादीं लागुं नकोस तूं शुकवरा, जा अन्य वृक्षावरी।
दावूनी वर रंग नीच फसवी अन्यास बा, यापरी! ३४

दिंड्या.

लता हर्षित सुमवृष्टि करिति पाहीं।
मदनशर जणुं सुटताति काय दाही?।
पुष्पशय्या रचिल्या च ठायठायां।
वसंतें स्मरमित्रास आदराया? ॥ ३५ ॥
किती चंपक उत्फुल्ल पीतपुष्प।
अशोक द्रुम आरक्तसुम अमूप।
गुलाब हि किति मोगरे बकुलमाला।
कितिक रंगां दावितो ऋतु अमोलां ॥ ३६ ॥

वसंततिलका.

हे पालवी न च तरूंवरि रक्त आहे।
अस्पष्टबोल उठतो अलिशब्द नोहे।
स्वांगीं किती झुलति हे तरु थोर वातें।
शाखी[3] हि मत्त मधु[4]सक्त पहा किती ते! ॥३७॥
हे गायक[5]प्रवर गाति सुगीत भृंग।
मागूनि सूर किति देति तयां विहंग[6]।
वीणा पिक[7]ध्वनि घुमे, कलवाक्[8]मृदंग।
कंदर्प मित्र मधु हे श्रवणांत दंग! ॥ ३८ ॥

---

१ पळसा २ काय. ३ वेदशाखायुक्त, [ब्राम्हण] वृक्ष, ४ मद्य वसंत, ५ श्रेष्ठ, ६ पक्षी, ७ कोकिलाशब्द, ८ पारवा हा मृदंग,

हे नाचती रुचिर[1] मोर समोर फार ।
ज्या बर्हिं रम्य फुटले नव चित्र[3] थोर ।
जाणों बघूनि शिखि[4]नृत्यकला वसंतें ।
हा अर्पिला च नवरत्नकलाप यातें ! ॥३९॥

स्रग्धरा

वायूची मंद वाहे झुळुक, खुलतसे कोंवळी पालवी ती ।
पुष्पांचा गंध मार्गी सकलमन हरी सत्फलें गोड होतीं ।
चित्तानंदी पिकांचा निनद झडतसे पंचँ, पंचेंद्रियांतें—
मोहाया एककालीं, मधु जणुं उपदा पंचबाणा करी ते! ४०

मंदाक्रांता

द्राक्षावेलींवर लटकले घोंस खासे सुपर्वी ।
अंजीरांचे तरु फळभरां दाविती काय गर्वी ।
कोठें रंभा फलभरनतो काकड्या थंड आणि ।
दाडिंबाम्रप्रचुर मधु तो भेट कामास आणी! ॥४१॥

शिखरिणी.

गुलाबांच्या रांगा विकसित कशा रम्य सगळ्या ।
सुमल्ली संफुल्ला मधुर गुलनारीं स्फुटे[13] कळ्या ॥
फुलें नानारंगी रुचिर मरवा पाच हिरवा ।
तृतीया[14] ही आणी सुरभि उपदा सुंदर नवा ! ॥४२॥
सुरूंचे पेरूंचे सुतरु हिरवे गार फुटती ।
सुपारीकेळींचीं बहु सरळ झाडें विलसती ।
चकोत्रे संत्रे ही अननस सुदाडिंब बकुळी ।
प्रफुल्ला त्या वल्ली विलसति फुलें लाल पिवळीं ॥४३॥

---

१ सुंदर. २पिसें. ३अनेकरंगी. ४ मोर. ५नवरत्नांचाअलंकार नकरत्नासारखीं पिसें. ६शब्द. ७झुळूक ७० पांच. ८ त्वचा, दृष्टि नासिका, जिव्हा व कर्ण. ९ भेट. १० कांडोकांडीं. ११ केळी १२ वांकलेल्या. १३ प्रफुल्लित. १४ तिसरी. १५ वसंत.

वसंततिलका.

वासंत वायु नटतो जणुं काय कामी ।
सौगंध्य सुंदर फुलांतिल घेइ नामी ।
जाई चढून तटांभाति दिव्यास फुंकी।
[1]कांताबरी करितसे सुविहार तो कीं !॥ ४४ ॥

शिखरिणी-

वसंतस्वामीचें [2]प्रकटन बघूनि प्रकट तें ।
वनश्री लाजूनी किसलयपटें[3] कीं विनटते ।
अलिश्रेणी[4] वेणी, सुतनुवर[5] भूषा सुमतती[6] ।
स्वसौंदर्यें ऐशा विकसुनि हरी चित्त क्षणिं ती ! ४५

मालिनी

सशरधनु[7] मनोजा, घेउनी त्वां सहाय ।
बहु पथिक वियोगी मारिले दीन हाय !!! ।
ऋतु[8] ! तुज घडला हा दोष मोठा च आहे ।
सितकुसुमयशीं[9] रे डाग भृंगालि[10] राहे ! ॥ ४६ ॥

प्रभातवर्णन.

उपजाति.

निस्तेज शुभ्रांशु[11] दिसे प्रभातीं ।
सुधी[12] पुढें अज्ञ जसा विकांति[13] ।
प्रदीप शोभालव-हीन तैसे ।
निष्किंचनांचे[14] गुण होत जैसे ॥ ४७ ॥

---

१ सुंदर आकाशांत, स्त्रियांच्यावस्त्रांत २ अविर्भाव. ३ पल्लवरूपवस्त्र. ४ भ्रमरपंक्ति. ५ शरीरावर. ६ पुष्पपंक्ति. ७ धनुष्यबाणासहित. ८ हे ऋतु! ९ शुभ्रपुष्परूप यशाचेठायीं. १० भ्रमरसमूह. ११ चंद्र. १२ विद्वान्. १३ निस्तेज. १४ भिकारी.

मंदाक्रांता-

तारे[१] होती विरल, निकरीं[२] लोक निःशौर्य जैसे ।
जाई तेव्हां तिमिरें[३] पळुनी देखतां चोर तैसे ।
होई सारें नभ शुचि[४], असें साधुहृत् कीं सुहंस ।
जाई रात्री त्यजुनि मनुजा श्री जशी आळशास ।४८।

उपजाति.

मुकून जाती कुमुदें[६] प्रभातीं ।
संफुल्ल होती कमलें किती तीं ।
चंद्रास्त सूर्योदय या द्वयातें-
करी, पहा दैवचरित्र हा तें ! ॥ ४९ ॥

आर्या.

प्रातःकालीं प्राची[७], पिंगटरुचि[८] सत्य गर्भिणी वाटे ।
*प्रसवे रविरत्नातें निषिद्धदर्शन ह्मणून कीं मोठें ।५०।

दिंडी.

सुटति थोरांच्या जन्मकाळिं लोक ।
बंदिमध्यें असता ति जे अनेक ।
कमलबंधापासूनि भृंग मुक्त ।
भीरु[९] सुटती प्रिय बाहुं-बंध-सक्त[१०] ॥ ५१ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

आकाशामधुनी पडो जलनिधी[११]माजीं रवी वा बुडो ।
जावो वा परलोकिं शूर लढण्या, ध्वांतासुरांशीं[१२] भिडो

---

१ नक्षत्रें. २आणीबाणीची वेळ, ३ अंधार, ४स्वच्छ. ५ किंवा, ६चंद्रविकासी कमलें ७पूर्वदिशा. ८कांति. *उदयकालीं सूर्यदर्शन. घेऊंनये असें शास्त्रआहे. ९स्त्रिया. १०पतीच्या बाहूंमध्यें गुंतलेल्य ११ समुद्र. १२ अंधकार रूपदैत्य.

देऊनी क्षितिभृच्छिरीं अहरहः पादें प्रकाशे च हा ।
तेजस्वी न ढळे जरी हि विपदा येती तया दुःसह ॥९२॥

वसंततिलका.

ते अद्रिराज शरणागत अंधकारा ।
तैं स्वोदरीं दरित रक्षति देति थारा ।
येतां रवी धरिति पाद शिरीं तयाचे ।
तो त्यां करीं अभय दे सुजनत्व साचे! ॥ ९३ ॥

आर्या

रक्तपटावृतपूर्वा, चुंबी आलिंगि सूर्य रागानें ।
देखुनि त्यातें ऐसें श्यामा गेली रुसून रागानें ! ॥ ९४ ॥

दिंडी.

वियोगानें रात्रिच्या खिन्न झाली ।
पद्मिनी ते पाहूनि अंशुमाली ।
पादपतनें सानंद करी तीस ।
सत्य होती प्रिय नम्र भामिनीस ! ॥ ९५ ॥
नविन नलिनीसंगास लुब्ध होई ।
कुमुदिनी अलि सोडूनि शीघ्र जाई ।
तद्वियोगासहमानें फिरे मागें ।
असे स्त्रीद्वययुत जावि उभयरागें ॥ ९६ ॥

---

१ पर्वत. २ दररोज. ३ पाय, किरण. ४ रक्त वस्त्रानेंआच्छादित (पूर्व दिशा सकाळीं लाल असते.) ५ प्रीतीनें. ६ सोळा वर्षांची; स्त्री, रात्र ७ सूर्य विकासी कमलिनी. ८ सूर्य. ९ पायां पडणें, किरणपादनें- १०अभिमानी स्त्री. ११ प्रफुल्लित कमलिनी. १२ उत्सुक. १३ चंद्र विकासी कमलिनी १४ त्या कुमुदिनीच्या विरहास सहनन करणारा १५ दोन स्त्रियांनीं युक्त १६ दोघींवर प्रीति असल्यामुळें.

कुंदचंदनमकरंद घेत येई ।
जलावरुनी स्वच्छंद मोदे[1] देई ।
मधुपवृंदा करि अंध सुगंधांहीं ।
वात ऐसा सुखकंद मंद वाही ॥ ५७ ॥

साकी

प्रातःकाल च उद्योगाला उत्तम हा गणिलाहे ।
जिकडे तिकडे सुंदर शोभा झुळुझुळु झुळुक वाहे॥५८

दिंडी

वसंतांतिल उत्तमीं चैत्रमासीं ।
मुदित असती सकल ही ग्रामवासी ।
शीघ्र उठती सानंद पाडव्यासी ।
नित्य-कृत्याधिक काम करायासी ॥ ५९ ॥

साक्या

सासुरवाशी झाडुनि बाला गोमयामिश्रित पाणी
करूनि अंगण सिंचिति झुणु झुणु वाजे कंकणपाणी॥ ६०॥
तऱ्हे तऱ्हेच्या रम्य रांगुळ्या अंगणि त्या घालीती
चैत्रांगण ज्या बोलति रमणी कौशल्या दावीती ॥६१॥

शा० वि०

गेली ती क्षणदा[2] सुखांत अवघी, नामोपरी[3] भासली !
त्या योगें सुमुखीविशालनयनीं आरक्तता वाढली ।
वाटे कीं हरिणाक्षिचाण मदनें आकर्ण[4] ओढूनियां ।
भर्त्याची तनु भेदिली ह्मणुनि हो तद्रक्त[5] लागे तयां[6]!॥६२॥

साक्या

तापट झटपट खटपट रामा कामाची करितात ।
पाहुनि लुटपुट हटविट सोडुन मठवासी होतात! ॥६३

---

१ आनंद. २ रात्र. ३ क्षणप्रमाणें वाटणारी. ४ कर्णपर्यंत (आकर्ण नेत्रत्व हें उत्तम स्त्रीचें लक्षण.) ५ पतीच्या शरीराचें रक्त. ६ नेत्रांला.

अनेक अपुल्या प्रपंचकार्या करिती झटून रामा ।
त्या दिवशीं जन अत्युत्साहें करिती विशेष कामा ६४
शेला पेला पाला गांठीं[1] गाठी मोठी काठी ।
उंच गुढीतें उभारिती जन हौसें दिसण्यासाठीं ॥६५॥
प्रतिगृहिं ऐशी ध्वज-पंक्ती ते दिसते शोभित भारी।
तीतें वरती बघती म्हणती गंमत बाळें सारीं ॥६६ ॥
सुखकर व्हावा नूतन वत्सर म्हणुनी तत्सन्माना- ।
करण्याकरितां ध्वजारोपणा करिती जन हें माना ६७
पुरुष मंगलस्नाना अटपुनि करिती नित्यविधीला ।
भूषणवस्त्रें धारण करुनी शोभविती देहाला ॥ ६८ ॥
पंचांगासम भविष्यकथण्या नाहीं शक्ति परासें[2] ।
ऐकत बसती उत्कंठेनें सवाल मानव त्यास ॥ ६९ ॥
लिंबदलांचें मरीचिपंचक[3] मिश्रित करुनी चूर्ण ।
भक्षण करिती होतें प्रशमन रोगांचें संपूर्ण ॥ ७० ॥
पक्वान्नादिक भोजन करुनी तांबूलातें घेती ।
चित्तानंदी सुखकर लीला करुनी हर्षित होती ॥७१॥

मंदाक्रांता.

श्रीमत्सीतारमणविभुच्या[4] आदि होउत्सवाचा
वर्षारंभीं[5], झटूनि करिती लोक तै थाट साचा ।
चित्रें भिंतीवरि बहु चुना देउनी काढिताती ।
हंड्या झाडें मधून झुंबरें देवळीं लाविताती ॥ ७२ ॥

साक्या.

दिवसा पूजन भोजनपंक्ती पुराण वाणी आणि
रात्रीं दीपावलिची शोभा कीर्तन कोठें गाणीं ॥७३॥

१ गाठ बांधून (गाठींत). २ अन्यास. ३ पचांगोक्त. (मिरे, सोंठ, हिंग, जिरें व ओवा.) ४ रामचंद्र. ५ आरंभ.

नवदिन ऐसा थाट जमूनी राहे उत्साहाचा ।
नवमी-दिवशीं शोभा फारचि उदय श्रीरामाचा ॥७४॥

दिंड्या.

जन्म-दिवशीं श्रीराममूर्ति-शोभा–
फार; तीवर नववस्त्रभूषणाभा[1] ।
पुष्प-माला शोभती तुरे थाटें ।
दर्शनाला गर्दी हि तेथ दाटे ॥ ७५ ॥
जात असती देवळीं लोक वाटे ।
वृद्ध बालक आणीक नीच मोठे ।
करुनि गर्दी खातात दांड सोटे ।
कितीकांचे होतात तेथ तोटे ॥ ७६ ॥
नटुनि येती सुंदरी प्रौढ बाला ।
विभुद्वारीं पावती बहुत हाला ।
प्रयासानें जाऊनि आंत रामा[2] ।
नमुनि भावें अर्पिती भेट रामा ॥ ७७ ॥
किती भक्त श्रीरामदर्शनासि ।
आणि चैनी तो थाट पाहण्यासि ।
छानछोकी कित्येक दाविण्यासि ।
येति विषयी सुंदरी पाहण्यासि ॥ ७८ ॥
कीर्तनाचा तो थाट चाललाहे ।
रामाजन्मा क्षण एक राहिलाहे ।
त्वरित करिती जन सर्वतयारीतें ।
सज्ज ठेवुनि वंदुका नौबदी ते ॥ ७९ ॥

---

१ कांति. २ स्त्रिया.

स्वागता.

घेइ जन्म अज[1] राघव-वंशीं ।
क्रीडतो नट जसा बहुवेशी[2] ।
साधुरक्षक धरी आवतारा ।
दुष्ट नाशुनि जना करि थारा ॥ ८० ॥

उपजाति.

कृपें जनांचा भवबंध[3] तोडी ।
तो ही नृजन्मीं धरि राम गोडी ।
रक्षोगणाच्या झणिं खोडि मोडी ।
भक्तांस देई सुख-मोक्ष जोडी ॥ ८१ ॥

चामर.

रामचंद्र[4] शुभ्रकीर्ति निष्कलंक शोभतो ।
सेवकां ससीतें[5] सर्वकाल सौख्य देइ तो ।
सर्वदा कला[6]-समृद्ध हा नसे कधीं उणा ।
नित्य भिन्न राहतो जडाँहुनी[7] पहा गुणां ॥८२॥

शिखरिणी.

विकासातें पावे कुवलय[8] जयांच्या[9] प्रकटनीं ।
'तमोभेदीं[10]' कीर्ति[11] प्रसृत बहु आहे त्रिभुवनीं ।

---

१ विष्णु. २ बहुरूपी. ३ संसार. ४ राम शुभ्रकीर्ति असून निष्कलंक, चंद्र तसा नाहीं सकलंक आहे. राम सीतेसहित सर्वकाळ सुख देतो, चंद्र शीतासहित सर्वकाल सुख देत नाहीं. उन्हाळ्यांत मात्र देतो. राम सदा कलायुक्त, चंद्राच्या कला कमी होतात=उणा होत जातो. राम जड पदार्थांहून भिन्न, चंद्र हा जडयुक्त (ड आणि ळ हे अभिन्न मानितात.) चंद्र जळमय आहे. ५ सीतेसहित, शीतानें युक्त. ६ ६४ व १६ कला. ७ जड पदार्थांहून, जलाहून. ८ भूमंडळ, कमल. ९ राम आणि चंद्र. १० अज्ञान, अंधकार. ११ नाशनाविषयीं.

१ दीनाचा बंधु द्विजपति हि दोषाकर असे
पदाग्रीं रामाच्या पडुनि हरि दोषा तम तसें ॥ ८३ ॥

दिंडी.

असा अगणित गुणसंघ राघवाचा ।
सर्व कथण्या असमर्थ शेषवाचा ।
राममूर्ती घालूनि पाळण्यांत ।
कीर्ति गाती हरिदास हालवीत ॥ ८४ ॥

साकी.

गुलाल कुसुमें श्रीरामावरि टाकिति जन आनंदें ।
जयजयकारें वाद्यांच्याही भरतें नभ तैं नादें ॥ ८५ ॥

भुजंगप्रयात.

तदा वाजती भेरि वाद्यें अनेक ।
तसे बंदुकांचे ध्वनी होति कैक ।
तयांचा मिळूनी महाशब्द होई ।
दिगंतीं प्रभूत्पति-वार्तेस नेई ॥ ८६ ॥

दिंडी.

ह्याप्रकारें तो थाट संपवीती ।
टाळ झांजा ढोलांस करीं घेती ।

---

१ राम, दीनाचा बंधु=पालन करणारा व द्विजपती=ब्राम्हणादि जातींचा स्वामी आहे चंद्र द्विजपति=(ब्राम्हणांचा राजा) असून दीन (विरही) यांचा बंधु (संतोष देणारा) नाहीं. म्हणून दोषांचा आकर=खाण आहे. म्हणून रामाच्या पदाच्या अग्रीं पडून (आपल्या विरहि-तापद) दोषांस तसेंच तम—अज्ञान यास हरा-घालवी. चंद्र नदीन=समुद्र याचा बंधु—हर्ष करणारा—चंद्रोदयानें समुद्रास भरती येते. दोषा—रात्री (हातें) कर—प्रकाशित करणारा रामाच्या पदाग्रीं—राम या पदाच्या अग्रीं पुढें पडून राहून (रामचंद्र) दोषांला व तमाला हरी—दूर करी (रामपदापुढें असल्यानें हें सामर्थ्य).

काढिती मग सानंद लोक दिंडी ।
उंच गाती हरिनाम घेत झुंडी ॥ ८७ ॥

आर्या.

ओव्या अभंग गाती, नाचत येती सहर्ष माघारी ।
तेथें आरती करती, होती संतुष्ट रावबागारीं ॥ ८८ ॥

मंदाक्रांता.

भिंती हर्षें प्रथम सुमुखी[1] शुभ्र त्या रंगवीती ।
उल्हासानें रुचिर लिहिणीं सुंदरी काढितात ।
रंगें पूर्णा सुबक धरिती वामहस्तांत वाटी ।
तूलें[2] युक्ता शिळक[3] रमणी दक्ष-हस्तांत बोटी ॥ ८९ ॥
* कार्यां ठायीं गुण उमटती कारणांचे अशी ही ।
विद्वद्वाणी अवितथ[5] असे वाटते ते मला ही ।
नीचा[6] काडी गुणि-जनि-युता[7] युक्त[8] झाली पहा हे ।
उत्पत्तीला तिज गुणवती कारणीभूत आहे ॥ ९० ॥
दोषांनें ते प्रकटकरिते कंजनेत्री गुणांला ।
ऐसें बालासम बल कुठें पाहिलें काय? बोला ।
दोषा[9] मार्गे त्यजुन गुणसंबंध[10] अग्रीं च राहे ।
लक्षीं येतें लिहितअसतां सुंदरी सर्व पाहें ॥ ९१ ॥

---

१ सुंदर. २ कापूस. ३ उजव्या. * यांत कारण गुणवती व कार्य गुण (लिहिणें) प्रकट करणारी काडी, तीस गुण–जनी=कापूस लावून तयार करण्यास गुणवतीच कारण होय. ५खरी. ६हलकी. ७ गुणाच्या (लेखनादि) जनि=उत्पत्तीनें युक्त. गुण=दोरा, त्याची आहे उत्पत्ती ज्यापासून अशा कापसानें युक्त (काडी). ८ योग्य. ९ खांद, हात. १० गुणाचा संबंध ज्यापासून (कापूस.)

साक्या:

वांकुनि निरखुनि मृगशावाक्षी[1] भिंतींवर लिहिताति ।
पटप्ट टिपके देउन इकडुन तिकडुन त्या मिळवीति ९२
स्वस्तिक, गोपुर, चित्रविचित्रित वेलांतें काढीती ।
अनेक रंगां भरूनि त्यांप्रति झकझक त्या खुलवीती ९३

दिंडया.

विधात्याचें कौशल्य नेत्र-कर्मी ।
मृगाक्षीला[2] लेखनीं होय नामीं ।
सूक्ष्मकरणीं चातुर्य कटीठायीं ।
* सिंहकटिला[3] होतसे क्लेशदायीं ! ॥ ९४ ॥
सकल लिहिणीं काढिती अशा रीतीं ।
झटुन करिती मग सर्व तयारी ती ।
इतर वस्तू चित्रादि मेळवीति ।
हळदकुंका सुदिनीं च करीताती ॥ ९५ ॥

कटाव.

चैत्रीं हळदीकुंका हौसेनें करिती रामा ॥ ध्रु० ॥
हळदीकुंकाला दरसाला, चैत्रीं मासीं करिती अबला
हास्येंकरुनी प्रफुल्लगल्ला, सायुध कंदर्पाचा किल्ला,
तेथुन मन्मथ करितो हल्ला, रात्रीं घेती पतिचा सल्ला,
मग त्या गुंफिति मल्लि-माला, गुणहीनांला सगुण सा-
जरे, करिती हर्षें सुरेख गजरे, प्रियांकडूनी सांगुन गु-
जरे, हंड्या झाडें लाविति झुंबरें, टांगविती ही रायुपें.

---

१ बालहरिणासारखे नेत्र ज्यांचें. २ विशालनेत्रत्व हें लिहिणें काढण्यास चांगलें; व वांकून लिहिण्यानें कमरेस कळ लागते म्ह० ३ सिंह कटित्व दु:खकारक.

* वांकून काढल्या मुळें कमरेस कळ लागते.

जरे, वनीं धाडिले येती हुजरे, आणुनि पल्लव करिती मुजरे, कैऱ्या लोंबति ज्यांना ऐसे, द्वारीं गेहीं खोंविती सोसें, अंब्याचे ते डहाळे खासे, यापरिच्या उत्साहें करिती हो अपुल्या कामा । चैत्रीं० ॥ १ ॥
दिवाणखाना करुनी स्वच्छ, काढिति रांगोळीतें स्वेच्छ, सवत्स धेनूही उत्पुच्छ, तशाच वेली सपुष्प गुच्छ, दशावतारां समत्स्यकच्छ, त्यांतिल नाहीं एक हितुच्छ, चौरंगावर सुरेख पाटा, मांडूनि त्यावर करिती थाटा, घालुन रंगित दुशालजोडी, एकीमेकीं करिती तोडी, डोल्हाऱ्यामधें ठेविति जोडी, गौरीशांची ज्यांना गोडी, असेल दुसरी तरि ती थोडी, कांहीं नाहीं अशांत खोडी, पक्कान्नें बहु ठायीं ठायीं, ठेविति मेवा आणि मिठाई, तबकें भरलीं नानासुफळीं, अंजिर पेरू द्राक्षें काळीं, गुलाबमोतीयांचे झेले, तांबुलाचे तयार केले, सामानानें सुपूर्ण भरलें, खुले चौफले खुलती तार्टी मध्यें सामानाची दाटी, खुलती तैसे सुरेख अरशे, हस्तें गुंफित पंखे सरशे, तेथें नाहीं एक हि निरसे. कितीक कंवळीं पिंवळीं शेतें, कांहीं त्यांतिल हिरवीं भातें, सुंदर तैशीं अनेक चित्रें, दिसती धांवत जणुं कीं कुत्रे, वाघ सिंह मृग थोर लांडगे, अस्वल वानर हात्ति दांडगे, हुबेहूब कीं दिसती गाई, रमणी ह्मणती अहाग बाई ! ! कशि गडे गंमत दिसती आई, ह्मणती रामा आणि ताई, कितीक अणखी लीला रामांची खुलवी धामा । चैत्री० ॥ २ ॥

दिंड्या.

हौस भारी स्वगृहास शोभवाया ।
नगारें दासी धाडिती बोलवाया ।
सौम्य होई रवितेज दिनीं जेव्हां ।
भूषविति त्या स्वतनूंस फार तेव्हां ॥ ९६ ॥
पुसुन निर्मल करितात चेहऱ्यांतें ।
अलंकारां त्यांतील ही हिऱ्यांतें ।
सुवस्त्रांतें नेसती चापचोपीं ।
भूषणांतें घालिती टापटीपीं ॥ ९७ ॥

शालिनी.

वारी शेलारीस नेस नटून ।
रंगी रंगी[1] तें दुरंगी जपून ।
वेणी लेई रम्यवेणी फुटाणी ।
काशी हौशी उंचराशी मिराणी ॥ ९८ ॥

साक्या.

नवें पार्वती कर्वति-कांठी आणी प्रियाकडून ।
पाहुन ऐसें हट्टी राधा राधावेळी[2] रुसून ! ॥ ९९ ॥
गंगा गंगा-जमनी पातळ भर्जरि शालू भारी ।
नेसुन नटती संगमनेरी • लालकिनारी नारी ॥१००॥

दिंडी.

रमा शोभे सुंदरी सार्थनामा[3] ।
उमा शोभे तैशीच रूपसीमा ।
वस्त्रभूषण-सौंदर्य पुर्ण रामा !
हळदकुंका नियताति सौख्यधामा[4] ॥१०१॥

---

१ रंगित. २ मिराणी व राधावळी हीं लुगड्यांचीं नांवें आहेत. ३ लक्ष्मीच. ४ सुखाचें घर [रामांचें विशेषण.]

१९५४८

मंदाक्रांता.

जोडे तोडे पद खुलविती गोठ तोडे करांला ।
कंठा माळा सरि गळसऱ्या, कापबाळ्या श्रुतींला ।
भारी मोत्यें जिस नथ खुले नासिकाग्रींसुतेज ।
शीर्षी नागादिक नग किती फिर्किचें फुल राजे ।१०२।

साक्या.

मोतीयांचे सुंदर गजरे, बुचड्यांवर घालीती ।
जरिच्या शाली शेले थाटें अंगावरती घेती ॥ १०३ ॥
करूनि थाटा ऐशा खाशा, निघती हळदीकुंका ।
मार्गी षोडशवर्षा गजगति, मोहित करिती लोकां १०४
मंद मंद पद उचलित गजगति, सिंजितयुत टाकीती ।
यौवनतुरगीं अनंग बसुनी, शिकवी चाल जणूं तां १०५

मालिनी.

छुम छुम चरणाग्रीं नूपुरांचा सुनाद ।
बघुनि च करिती कीं कंकणें तीं विवाद ।
चपल हंसुन डोले पाहुनी चंद्रहार ।
अवच विमलमुक्ता त्यांस मानी असार॥१०६॥

दिंडी.

स्तनावरणीं रमणींस असे चाळा ।
सारिती त्या पदरांस वेळ-वेळां ! ।

---

१ हात २ कान. ३ भूषणाचा [मासोळ्या वगैरेचा] शब्द. ४ तारुण्य रूप अश्वावर. ५ पायां-मध्यें मासोळ्यांचा नाद ऐकूनच हातांतलीं कांकणें वाद करूं लागलीं [तीं खणखण वाजतात हाच वाद] चंद्रहार चमकतो तो जसा हंसतोच. मोत्यें मुक्ताफ्यानें या सर्वास तुच्छ मानतात. जे शहाणे ते कोणाच्या तंट्यांत बोलत नाहींत. ६ मासोळ्या. ७ मौनधारण करणारीं [मोत्यांस शब्द नसतो.] ८ निर्मल- ९ मोत्यें, साधू. १० बरच्या सर्वांस. ११ तुच्छ.

बातबेतें भूषणां गळा माळां ॥
नीटकरिती आंचांस पायघोळा ॥१०७॥

साक्या.

सुहास्य वदनी, चंचल लोचन, सुरतन दिसती झेले ।
विलास गमनीं, रमणींयांगीं तारुण्यच कीं डोले !१०८
हिरण्यगर्भें[1] रुचिर सुवर्णें करूनि केले काय ! ॥
तेजःपुंज स्वंगींचे[2] ते गोरे दिसती काय[3] ॥ १०९ ॥
रामा कृष्णा नाहिंत ठीकाचि मग त्या श्यामा[4] कैशा ॥
गौरतनू त्या अबला त्रिजगीं सबला होत सुकेशा ११०

वसंततिलका.

लावण्यकल्पलतिका च दिसे शुभांगी ।
शाखा सुबाहु, मृदु गद्ध फुलें सुरंगीं ।
लोलाक्षिभृंग[6] हलती कुचसत्फलें कीं ।
देते सकामपुरुषा[7] फल इष्ट लोकीं ! ॥१११॥

उपजाति.

विद्युल्लता[8] कीं चुरुनी विधीनें[9] ।
विनिर्मिली योजुन ती सुधेनें[10] ।
त्रिनेत्र[11]दग्धस्मरजीवदात्री ।
संजीविनी औषधि कीं सुगात्री ! ॥११२॥

मंदाक्रांता.

चांचल्यातें त्यजिति पद तैं, सेविती नेत्र त्यांतें[12] ।

---

१ ब्रह्मदेव. २ सुंदर आहे अंग ज्याचें (स्त्रिया.) ३ देह. ४ काळ्या. ५ काळ्या, सोळा वर्षांच्या. ६ चंचल नेत्ररूप भ्रमर. ७ कामी. ८ विद्युद्रूप लता. ९ ब्रह्मदेवानें. १० अमृतानें. ११ शिव १२ चांचल्य.

श्रोणी[1] काश्यो[2] त्यजित असती, घेतसे मध्य त्यातें[2] ।
ऐक्या[3] टाकी उर, कुच-युगीं आद्वितीयैत्व[4] थाटे ।
तारुण्यानें गुणविनिमयों-[5]काले केलीच वाटे ! ॥११३॥

मालिनी.

*जशि जशि मग वाढे उच्चता तत्स्तनांची ।
तशि तशि तरुणीच्या वक्रता लोचनांची ।
मलयुत[6] असती जे अंतरीं, वृत्ति त्यांची–
सहन न करिते ते उन्नती हो परांची ! ॥११४॥

दिंडी.

स्त्रियांचा तो चालतो मेळ वाटे ।
त्यांत तरुणी एकत्र, मेळ वाटे ।
गौर लिहिणीं बघण्यास थाट दाटे ।
खुलत थाटें आणीक चकचकाटें॥ ११५ ॥

साकी.

ह्मणती सुग्रण आहे बाई फारच वेणूबाई ।
लिहिणें कैसें ठाकाठिकीनें लिहिलें ही चतुराई॥ ११६ ॥

दिंड्या.

मूठ दावी हांसून रमाबाई ।
ह्मणे, ह्मणुनिच आहे ग यांत बाई ! ।
हंसत तेव्हां वेणू सलज्ज होई ।
ह्मणे, तुमच्या इतकें ग नसे बाई !॥ ११७ ॥
गोल गम्मत चितूलेंग कत्या गाई ! ।
दूध पुकल देतात ह्या ग आई ! ॥

---

१ कुल्हे, २ कार्श्यातें, ३ स्तनद्वयाचे ठायीं, ४ एकत्व, विलक्षण–शोभा, ५ चांगल्यादि गुणांच्या अदलाबदलांची केलि म्ह० क्रीडा, ६ काजळ, पाप, ७ मनांत, आंत *स्तनांची उन्नति पाहून डोळ्यांत कावरेबावरेपणा आला.

एक घेई खाईन दुध साई ।
मुल म्हणतें आईस करुनि घाई ! ॥ ११८ ॥

साकी.

मग त्या बैठकिं बसती ऐटीं अंगीं ठेवण खाशी ।
रमणी-रमणीयामोत्पादक विधि तो किति तरि हौशी !

दिंडी.

हळद देते धाकटी जाउ ओली ।
लाल कुंका लाविते वेणू भालीं ।
भरी ओटी घालून डाळ ओली ।
खिरापत दे खर्बूज-फोड केळीं ॥ १२० ॥

साकी.

गुलाबपाणी सुगंधि अत्तर गजरे देई हातीं ।
मग त्या रमणी सुखकर भाषण बोलुनि निरोप घेती ॥

इंद्रवज्रा.

तेथूनि जाती दुसऱ्या गृहांतें ।
बोलावणें जेथिल होय त्यांतें ।
शोभा चि भिन्ना परि ती च रीति ।
सौभाग्यचिन्हें लसती सुकांति ॥ १२२ ॥

साकी.

हळदीकुंका घेउन ऐसें हर्षें रुचिरकपोला[१] ।
सायंकाळीं लगबग लगबग जाती स्वीयगृहांला॥ १२३

दिंडी.

अशारीतीं सौभाग्य-उत्सवातें ।
धरुनि चित्तीं उल्हासि-वर्तनातें ।

---

१ सुंदर गाल ज्यांचे.

एकदिवशीं किति, अन्य-दिनीं अन्या ।
करुनि होती आचैत्र वधू धन्या ॥ १२४ ॥

आर्या.

दैत्य हिरण्याक्ष बली, त्रस्त करी नरसुरां हि[1]रण्य हरी ।
स्तंभीं प्रकटे भगवान्, आश्चर्य च तो हि तें हि[2]रण्य हरी ।
स्तंभोद्भव नरहरि हो, प्रऱ्हादातें प्रमोदभर करितो ।
संध्याकाळीं ह[3]रि हो, प्रकटुनि मारी हिरण्य[4]मदकारि तो

दिंडी.

माधवीं[5] जन सि[6]तचतुर्दशीला ते ।
नृसिंहाच्या करिताति उत्सवातें ।
छतें हंड्या खुलताति बहु सभोंतीं ।
गीत होई, पौराण कथा होती ॥ १२७ ॥

संध्याकाळ वर्णन.

वसंततिलका.

सूर्यास्तसंधि निक[7]टावर नेटलाहे ।
चंद्रोदय प्रिय दिसे सुख देइ पाहे ।
तेजोद्वयें[8] सुचविती जणूं काय लोकां ।
सर्वां असे उदय आणि तसा च धोका ॥ १२८ ॥
अस्तचलीं[9] दिसतसे रविबिंब तैसें ।
शुभ्रांशु[10]बिंब उदयाद्रि[11]-शिरीं विभासे ।

---

१ द्रव्य. २ द्रव्य, हिरण्यकशिपू. ३ विष्णु. सिंह. ४ हिरण्यकशिपुरूप मदकरी=मत्त हत्ती. ५ वैशाखमासीं. ६ शुक्लपक्षांतील. ७ जवळ. ८ सूर्य व चंद्र. ९ अस्तपर्वत. १० चंद्र. ११ उदयपर्वत.

संध्या[1]प्रवृत्तशशिशेखरनृत्यकालीं ।
टाळापरी च दिसती जणु तीं मिराळीं! ॥१२९॥

तेजोद्वयें न बघण्या अरसे पुढारां ।
मांडून भूषविति दिग्[2]रमणी शरीरा ।
कीं रौप्य होत तबकें भरलीं नगांनीं ।
कीं अंबुजें[3] स्वशिरिं खोंविलि हीं तयांनीं[4] ॥१३०॥

शार्दूलविक्रीडित.

संध्या[5]श्रीरमणीश्रुतींतिल मणी हीं होत तेजोद्वयें ।
अभ्र[6]स्यंदन कीं तदीय[7] फिरती चाकें जणूं हीं रयें[8] ।
हंड्या ह्या जणुं लाविल्या विलसती कालेंच दों बाजुला ।
ईशें काल गणावया कृत जणूं कांटा गमे हा मला १३१

वसंततिलका.

हे कालमापक जणूं कृत रत्नगोळे ।
हे विश्वकर्म बघती विभुचे च डोळे ।
दिङ्नारिनीं उडविले जणु हे पतंग[9] ।
झुंजावयास खग टाकति कीं सरांग[10] ॥ १३२ ॥

दिंडी.

जरी भास्कर अनु[11]रागयुक्त राहे ।
सौम्य किरणीं अति सौख्य देत आहे ।

---

१ संध्याकाळीं प्रवृत्त=सुरूझालेलें शशिशेखर=शिवाच्या नृत्यकाळीं. २ पूर्व-पश्चिम-दिक्स्त्रिया. ३ कमलें. ४ दिक्स्त्रियांनीं. ५ संध्या लक्ष्मीरूप रमणी=स्त्री, तिच्या श्रुतींतील=कानांतील. ६ आकाशरूप स्यंदन=रथ. ७ संध्या लक्ष्मीचा. ८ वेगानें. ९ पक्षी (सूर्य, चंद्र). १० सप्रेम-लाल (उदयास्तसमयीं दोन्हीं बिंबें लाल असतात.) ११ प्रेम, लाली.

दिशा-वेश्या पाहून निर्वसूतें[१] ।
घालवी त्या तत्काल, पहा हो तें ! ॥ ११३ ॥

उपेंद्रवज्रा.

भोगी सुरागें[२] सविता प्रतीची[३] ।
प्रचीति ऐशी वघुनी तयाची ॥
कृष्णानना[४] तत्क्षण होइ पूर्वा ।
ईर्ष्या सपत्नीविषयीं अपूर्वा ! ॥ ११४ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

अस्ताद्रीवर लाल बिंब रविचें आरक्त शंका करी ।
कालें खड्गनिकृत्त[५] मस्तक उडे कीं दैन[६] तें अंबरीं[७] ।
तेजोहीन ह्मणून होत पडतें सिंधूमधें तें पहा ।
काळाठिक्कर तत्कबंध[८] धरणी-पृष्ठीं पडे कीं अहा ! ॥

दिंडया.

दैव होतां प्रतिकूल, धनें होतीं—
विफल, तैशीं संपूर्ण साधनें तीं ।
पतनकालीं सवसूस रक्षणाला ।
सहस्र हि करं नुपयोगि त्या क्षणाला ॥ ११६ ॥
पडे सिंधूमाझारिं[११] तें पतंग[१२] ।
कमलसुंदरमंदिरीं मत्त भृंग ।
वृक्षकोटरविवरांत झणि विहंगें[१३] ।
तरुणहृदयीं अनुरक्त ही अनंग ॥ ११७ ॥

---

१ द्रव्यहीन, तेजोहीन. २ प्रीति. ३ पश्चिम. ४ कृष्णमुखी. ५ छिन्न. ६ दिवसाचें. ७ आकाश. ८ धड. ९ किरण. द्रव्य [यांनीं युक्त]. १० हात. किरण. ११ समुद्र. १२ सूर्य. १३ पक्षी.

इंद्रवज्रा.

गेला ह्मणूनि प्रियमित्र[1] अस्ता ।
होताति दुःखी नलिनी[2] समस्ता ।
असह्य कीं होउनि दुःख, कष्टी ।
अंभोज[3]रूपा मिटती स्वदृष्टी ॥ १३८ ॥

वसंततिलका.

आह्मां समीप बघुनी मधु[4]कोश पूर्ण ।
घ्याया करा[5] पसरितो द्विज[6]राज दान ।
लागो न यास दुसरा मधुचा कलंक ।
जाणून कोश मिटिती नलिनी अनेक ! ॥ १३९ ॥

मालिनी.

दिनपतीगमनानें रागिणी[7] होई संध्या ।
उपपति[8]-विधुसंगा जाय रात्री अबंधा[9] ।
स्वपतिसह विरागा[10] अस्थिरा[11] वृत्ति ज्यांची ।
प्रमद[12]भरित होती तद्वियोगार्थ[13] साची ! ॥ १३० ॥

साक्या.

अहर्निशांची[14] सीमा[15] संध्या माणिकशीला जणुं हे ।
किंवा कालें छिन्न दिवसाशिर ह्मणुनी रक्तच वाहे १४१
द्यावापृथ्वी यांचें अंतर लिप्त च सिंदुरें कीं ।
देवी-कृत-रवि पूजन-कालीं आर्पित कुंकुम हें कीं ! १४२

---

१ सखा, सूर्य. २ कमालिनी. ३ कमल ४ पुष्परस, मद्य. ५ हात, किरण. ६ ब्राम्हणांचा राजा [चंद्र]. ७ प्रीतियुक्त, लाल. ८ चंद्र, जार. ९ मोकळी. १० नाखुष. ११ चंचल. १२ आनंद. १३ पतिवियोगासाठीं. १४ दिवस-रात्रींची. १५ शींव.

वसंतवर्णन.

आर्या.

उदया पावुनि राजा[1], हर्षानें स्वीयें[2] मंडळीं[3] फिरतो ।
मृदुलकरीं[4] सुख देउनि, सकलजनस्वांत[5] मुदित तो करितो ।
तेजस्वी बहु असती, तारादि[6] कित्येक अल्परुचि[7] लोकां ।
सौख्यद तो चि कलावान्[8] ग्रावद्रावैकदक्ष[9] अवलोकीं ! ॥

दिंडया.

वसंतु च तो एक सौख्यसिंधु ।
दिसे शोभित अंबरीं मदनबंधु ।
सकल होती सानंद जंतु-वृंद ।
दूर होती दर्शनें सर्व खेद ॥ १४५ ॥
दिशा शोभे माहेंद्र फार गौर ।
भूषणांहीं अत्यंत मनोहार ।
नीलकेशांमाधिं घालि चंद्रकोर ।
हिरकण्या कीं तारा च ह्या अपार ॥ १४६ ॥

मंदाक्रांता.

तारा हिऱ्यांनीं नटवुनि अंगा— ।
ये सुंदरी, चेतविते अनंगा ।
आलिंगितो देखुनि सुंदरांगी ।
[10]ऐंद्री[11]-वधू[12] चुंबित चंद्र रागी[13] ॥ १४७ ॥

---

१ राजा, चंद्र. २ आपल्या. ३ राज्यांत, आकाशमंडळीं. ४ कर, किरण. ५ चित्त. ६ सूर्यादिक. ७ अल्पकांति [ग्रहादि]. ८ कलापूर्ण ९ पाषाणासही द्रव आणण्याविषयीं चतुर [चंद्र प्रकाशानें चंद्रकांतास पाझर सुटतात] १० पूर्व. ११ पूर्वदिशा. १२ स्त्री. १३ लाल, प्रेमयुक्त.

दिंडी.

साह्यकारी कंदर्पराज याचा ।
आणि जीवन शृंगार या रसाचा ।
सौम्यदर्शन तो इंदु कुमुद[1]बंधु ।
तापहारी स्वोदयें सौख्यें-सिंधु[2] ॥ १४८ ॥

मालिनी.

सुरु[3]चिर रजनी[4]च्या तारकोड्डुमुखातें[5] ।
लगटुनि अतिहर्षें चंद्रमा चुंबितो तें ! ।
वसन[6]तम गळोनी रात्रिचें तें च जाई ।
सकलतनु तियेची गौर ते व्यक्त होई ! ॥१४९॥

शार्दूलविक्रीडित.

चंद्रैणाधिप[7] पूर्वदिग्गिरि[8]दरी-पासून वेगें निघे ।
नीलाकाशवनोदरीं मृगधर स्वच्छंदतेनें रिघे ।
शत्रुध्वांतकरी[9] कराग्रनखरीं गंडस्थळीं फोडिला ।
* तेणें त्यांतिल मौक्तिकें च पडलीं तारा जणूं निर्मला ।
अब्जातें[10] फुलवी, प्रमत्त तरुणस्वांतांस[11] तो हालवी ।
स्त्री[12]-मान समूल नाश करुनी सौख्यांत तो डोलवी ।
शुभ्रस्वच्छकरीं तमास कवळी अब्धीस आनंदवी ।
उष्णांशु[13]च्छवि[14]तप्त सर्व जगता शीतांशु[15] तो शांतवी १९१

---

१ कमलें प्रफुल्लित करणारा. २ सखसमुद्र. ३ सुंदर. ४ रात्र. ५ तारका [नक्षत्रें डोळ्यांतील बाहुल्या] च नेत्र त्यांनीं युक्त मुख. ६ वस्त्ररूप अंधार. ७ एण=मृग, अधिप=स्वामी=सिंह (चंद्रही एणाधिप आहेच). ८ पूर्व पर्वत. ९ अंधाररूप हत्ती. *उत्तम हत्तीच्या गंडस्थळांत मोत्यें असतात. असा कविसंप्रदाय आहे. १० कमल ११ चित्त. १२ स्त्रियांचा अभिमान. १३ सूर्य. १४ कांति. १५ चंद्र.

प्रहर्षिणी.

वाटे तो दिनमणि[1]सा वियोगिदेहा !
शीर्षीं कीं मणि मदनाहि[2]च्या जणूं हा ।
[3]शृंगारोदय मणि चंद्रशेखरा[4]चा ।
तारासन्मणि[5] मणि ही असे नभाचा ॥ १९२ ॥

दिंडया.

निशासस्मित[6]मुख रम्य दिसे साचा ।
इंदु मौक्तिक कंदुक प्रिय रतीचा ।
लाविला कीं त्रैलोक्यमोहनाशी ।
नभश्रीनें तो तिलक निटिल[7]देशीं ॥ १९३ ॥
गगनरत्नाकर[8]रत्न शुभ्र किंवा ।
[9]शुक्ति मौक्तिकभां[10]ची च शोभते वा ।
अभ्र[11]वापींतिल पुंडरीक[12] ताजें ।
रतीचा कीं [13]आदर्श इंदु राजे ! ॥ १९४ ॥

वसंततिलका.

नीलोत्पला[14]सम दिसे अतिनील अभ्र ।
शुभ्रांशु त्यावर दिसे जणूं हंस शुभ्र ।
कीं अभ्र थोर करि हा अतिधुंद साजे ।
योद्धा तमोरि[15] विजयी वरतीं विराजे ! ॥१९५॥

दिंडया.

मदनरायाचें छत्र शुभ्र जाण ।
शुभ्र त्याचें फडके च कीं निशाण ।

---

१ सूर्य. २ मदनरूप सर्प. ३ शृंगाराचा उदय ज्यापासून. ४ शिव. ५ नक्षत्रांतील उत्तम रत्न. ६ हास्ययुक्त. ७ कपाळ. ८ आकाशरूप समुद्रांतील रत्न. ९ शिंप. १० मौक्तिकासारख्या भ=नक्षत्रांचा. ११ आकाशरूप विहिरींतील. १२ शुभ्रकमल. १३ आरसा. १४ कमळ. १५ अंधकाराचा शत्रु चंद्र.

होय त्याचा हा अर्धचंद्रबाण ।
[1]तदस्त्रां हा करि तीक्ष्ण गमे शाण[2] ॥ १५६ ॥
तयाचें कीं तेजस्वि-चक्र खासे ।
रत्नमय कीं हे ढाल रम्य भासे ।
वक्र खड्ग च कीं होय हृदयिं खोंचे
तयाचा कीं शिरपेंच गमे साचे ! ॥ १५७ ॥
रात्रिरूपी व्याळी[3] च कृष्णकाया ।
वियोग्यातें करण्यास ही अपाया ।
जातसे कीं धुंडीत विरहिलोकां ।
तिच्या शिरिंचा मणि चंद्र असे तो का ॥ १५८ ॥

साकी.

लक्ष्मीक्रीडातडाग[4] शोभे आमृताची वापी[5] कीं ।
गगनवल्लिचें सुपुष्प रातिचें सौध[6] धवल विधु[7] हो कीं ॥

शार्दूलविक्रीडित.

भूम्यभ्रांतरपात्रिं[8] ओतुनि दधिज्योत्स्ना[9] तदा पांढरी ।
मध्यें मारुत[10]-मंथदंड घुसळी घालूनि दिक्सुंदरी ।
पात्राच्या वर बुद्बुद प्रचुर हे तारा न हो निर्मला ।
वाटे हा नवनीत[11]-गोलक असे तत्सार इंदू मला १५९

वसंततिलका.

तूं मस्तकीं वससि रे प्रिय होशि सांबा ।
चंद्रा, स्मरप्रियसखा असशी हि तूं बा ।
अन्योन्यशत्रु जरि हे असताति दोवे[12] ।
हो वागणूक तुझि त्यां प्रिय कैशि सांगें ॥ १६० ॥

१ मदनाच्या शस्त्रांस, २ सहाण, ३ सर्पिणी, ४ तळें, ५ विहीर, ६ बंगला, ७ चंद्र, ८ भूमि आणि अभ्र याचें अंतर हेंच पात्र, ९ चांदणें, १० वायु हात्र रवी. ११ लोणी, १२ शिव, मदन.

जे शुद्ध निर्मल जगामधिं वागताती ।
सर्वांस ते तुजपरी प्रिय सत्य होती ।
हा लागला मग कसा तुजला कलंक ? ।
तूं गांजितोसि विधुरांस म्हणून देख ॥ १६१ ॥
तूं शंभुच्या निटिलिं बैसशि सर्वदा ही ।
नेत्राग्निची तुजशिं लागलि आंच बा ही ।
हा राहतो म्हणुनि डाग तवांगिं देख ।
लोकां न हें समजुनी ह्मणती कलंक ! ॥ १६२ ॥

मालिनी.

रजतमय तुझी ही मूर्ति शुभ्री च खाशी ।
गवसलि गिरिजेच्या काजळाला, विलासी ।
शिव दृगनलदीपाच्या वरी भालदेशीं ।
लटकवि, बिलगे रे काजळी सत्य तूशीं ! ॥१६३॥

इंद्रवज्रा.

आकाश हा क्षीरसमुद्र, मायी–
त्यामाजि निद्रा करि शेषशायी !
हा शेष हो संकुचितांग चंद्र ।
हा अंक नोहे हरि हो सनिद्र ! ॥ १६४ ॥

साकी.

गगनवल्लिचें प्रफुल्ल सित सुम विधु जणुं, हा वरि भृंग ।
सुधामरंदा प्राशित बैसे, नकळुनि ह्मणती डाग. १६५
मित्रास्तातें देखुनि होतो द्विजपति हर्षित वेगें ।
ह्या दोषानें त्याच्या अंगा कलंक अक्षय लागे १६६

---

१ विरही, २ रुप्याची, ३ नेत्राग्निरूप दिवा, ४ शुभ्र, ५ चंद्र.

शार्दूलविक्रीडित.

कोणी अंक[1] तसा च पंक[2] ह्मणती सामुद्र[3] सारंग[4] ही।
भूछाया पडते कितीक ह्मणती वाटे खरी युक्ति ही।
गाढध्वांत[5]विषा गिळी प्रतिदिनीं त्या औषधीनाथ[6] हा।
तेणें कुक्षित काजळापरि दिसे तो कालिमा हो पहा!

मंदाक्रांता.

कित्येकांतें फसवि च कलानाथ याची कला[7] ते।
मार्जारांतें सुपय[8] गमुनी चाटिती चंद्रिकेतें[9]!।
स्वीयांगातें पिहितं[10] करण्या सुंदरी सौध[11]भागीं[12]।
ज्योत्स्ना धौतांशुकं[13] समजुनी ओढण्या जाति अंगीं १६७

साक्या.

न चंद्रिका हे कर्पुरानें घडिली रजतें किंवा।
पाऱ्यानें कीं धौत, स्फटिकीं घटितें[14] स्वभूनी वा ॥१६८
कुमुदें[15] विकसित दिसती शोभित मध्यें शुधांशुकांती।
कुलीन-सात्विक-सुशील-गेहीं जेंवि लसे संपत्ती १६९

मालिनी.

सुखद पवन चाले, चंद्रिका ध्वांतलोपी[16]।
सुकृति[17] मनुज सौधीं मंचकीं रम्यतल्पीं ॥
सुखकर बहु लीला सुंदरीच्या सुयोगें।
करुनि किति विलासी होति संतुष्ट संगें ॥१७०॥

---

१ कलंक. २ चिखल, ३ समुद्रसंबंधी, ४ हरिण, ५ अंधार, ६ चंद्र, (साभिप्राय,) ७ चंद्रिका, ८ दूध, ९ चांदणें, १० झांकण, ११ गच्ची, १३ धौत=धुतलेलें, अंशुक–वस्त्र, १४ घडलेलां, १५ शुभ्रकमलें, १६ अंधकार नाश करणारी, १७ धन्य.

वसंततिलका.

सौंदर्यपूर्ण दिसते रमणी मृगाक्षी ।
गौरांग, रंग सुमुखी, निरखून[1] लक्ष्मी– ।
मारी दृगत[2] जणुं ते स्मर-कुंत[3] वेगीं
तत्काल विव्हल पडे प्रिय तो पलंगीं! ॥१७१॥

मालिनी.

झुळु झुळु झुळुका त्या चालती थंड रात्रीं ।
सुतनुरचित[4]-वेणी-पुष्पगंधास हर्त्री[5] ।
जणुं कि गजगतींची पाहुनी चाल खाशी ।
अनुकरिति[6] विनोदें काय त्या तद्गतीशी[7]! ॥ १७२ ॥

ग्रीष्मर्तु.

शार्दूलविक्रीडित.

अंगारीं[8] खचिलीच काय दिसते भूमी तसें अभ्रही ।
वायू उष्ण सधुलि चालतअसे व्यापूनि सर्वा मही ।
वापीमाजि नदी-सरांत उदकें अत्यल्प उष्णोष्णतीं ।
ग्रीष्मीं भास्करदाहकारकबृहद्भानू[9]परी तत्कृती ॥१७३॥
गेलें शीत कुठें, कुठें निवसती हेमंत शीतांशु ते ।
कोठें मेघ[10] परोक्षजल्पक[11] जडीं[12] संयुक्त ने नित्य ते।
वात्या[13]शब्दमिषें निर्दोष वदुनी फेंकी खडे धूळ ती ।
शत्रूच्या परि चाल भूमि-पतिची[14][15] दे त्रास अन्याप्रती ।

१पतीवर, २कटाक्ष, ३भाले, ४सुतनु स्त्रिया त्यांनीं रचित घातलेल्या वेणी, त्यांतील पुष्पगंधास, ५ हरणकरणाऱ्या, ६ अनुकरण करतात. ७ स्त्रियांच्या गतीस, ८ निखारे, ९ मिहिर, १०अभ्र ११ पाठीमागें बडबड करणारे. १२ आळशाशीं, जलाशीं. 13 वावटळ. १४ ग्रीष्म १५ ह्या वेळचा राजा ग्रीष्म.

साकी.

उष्ण-किरण बहु तापद होई त्यांत हि मध्यानांत ।
छाया ही तैं व्याकुळ होउनि जाई कीं झाडींत! १७५

दिंडी.

किरणबांणीं रवि भिल्ल हणी तीक्ष्ण ।
शीत-हरिणें पावती फार क्षीण ।
किती लपती गेहांत अंधकारीं ।
किती विपिनीं पळताति दरीं खोरीं ॥ १७६ ॥

हरिणी.

दिनकरकराघातें होतें विशीर्ण शरीर तें ।
ह्मणुनि पळुनी जाई धाई करून स्व शीत तें ।
स्थळ हुडकितां होई लाही दडे सलिलांतरीं ।
जलगृहिं लताजालीं खोली मधून लपे घरीं ! १७७

वसंततिलका.

तप्ता मही विरहिवृत्ती-समान भासे ।
चंडांशु तापद करीं कु-नृपाळ जैसे ।
छाया न सोडि चरणास जशी सती ते ।
दीनत्व पांथ-वदनीं कृपणापरी तें ॥ १७८ ॥

स्रग्धरा.

माध्यान्हीं उष्ण तापे चटचट तनुला म्लानता दाह फार ।
वृक्षच्छायेंत मार्गीं नरपशु बसती टाकिती श्वास थोर ।
झाडांच्या मध्यशाखा धरुनि बसति ते सावलीमाजि पक्षी
पोटाखालील छायेंतुनि किति पशुचीं बालकें जाति लक्षीं !

---

१ सूर्य. २ सूर्यकिरणाच्या प्रहारानें. ३ पृथ्वी.

मालिनी.

प्रखर बहुत तापे उष्ण, तैं शोष लागे ।
वनिं नर पशु पक्षी धुंडिती वारि वेगें ।
पुसति बघति पाणी भाजि पायांस वाळू ।
परि झाणि न दिसे तें शुष्क हो कंठ ताळू ॥१८०॥
किति हुडकिति कूपा ते पथीं उत्कं[1] पांथ ।
शत शत कर दोऱ्या सोडुनी त्यांत पार्थें[2] ।
बघति बहुत कष्टें नाल्प पात्रांत येई ।
खडखड करतां तें पात्र ही भग्न होई! ॥ १८१ ॥

वसंततिलका.

मार्गीं सरें हुडकितां दिसती भयाण ।
त्यांच्यांत पांथ जल धुंडिति ते सयानें[3] ।
तेथें मिळे न जल चक्षुंस[4] लावण्याला ।
भेगा प्रचंड दिसताति मधें तयांला ॥ १८२ ॥
अर्थी निराश परतोन इथून गेले ।
तेणें सरो-हृदय काय विदीर्ण झालें ।
जें देइ जीवनें सदा पथिकांस वाटे
द्यात्या न त्या जल मिळे उर कां न फाटे ? ॥१८३॥
सकल विकल होती शोधिती थंड छाया ।
क्षणभरि तिजमध्यें अल्प विश्रांति घ्याया ।
सुपथिं विरल राहे ते परी वृक्षमूलीं ।
शरण च तरुपादा तप्त होऊन गेली ! ॥ १८४ ॥

---

१ उत्कंठित. २ जल ३ यान-घोडें, गाडी, यांसहित (कोरडीं असल्यामुळें.) ४ डोळ्यास, ५ उपनोवन.

दिंड्या.

हरिण तापें वैक्लव्य[1] पावताति ।
थकुनि कंटकवृक्षांत बैसताति ॥
दुःख सात्विक पावती भाग्यहीन।
नीचसेवा-करण्यांत जसे दीन ! ॥ १८५ ॥
उष्ण चमके माध्यान्ह-काल होतां ।
जळाभासा करि मार्गीं तें पहातां ।
मृगजला मृग पाहूनि धांव घेती ।
तसे धांवत यमपुरीलागिं जाती ! ॥ १८६ ॥

साक्या.

पशु पक्षीकितितापें विव्हल बसति तरुछायेंत ।
जिकडे तिकडे शून्य च भासे ग्रामीं आणि वनांत ॥ १८७ ॥
छाया-नायक[2] तप्त जाहला ह्मणुनी तत्स्त्री छाया ।
जाकुनि टाकिल पती भयें या लपवी स्वकीय काया !

दिंडी.

नाग शिरण्या बघताति नागतुंडीं[3] ।
सर्प दर्पा सोडून शिखि[5]-शिखंडीं[6] ।
दुरुनिछाय महिषीस पंकवाटे ।
ग्रीष्मकालीं उष्णांशु चंड वाटे ॥ १८९ ॥

वसंततिलका.

संताप देशि जरि तूं सकलां उदंड ।
ग्रीष्मा असे परि पुढें परिणाम गोड ।
वा उष्णता तुझि शिरे पृथिवींत राहे ।
तेणें मही फलवती असते सदा हे ॥ १९० ॥

---

१ क्लेश. २ सुर्य. ३ हत्तीच्या सोंडेत. ५ मोर. ६ पिसाऱ्यांत.

शार्दूलविक्रीडित.

स्थानें दग्ध कितीक, दग्धकरण्या आहेत बाकी किती।
देखाया वणवा समुत्सुक चढे शुष्कद्रुमीं पर्वतीं ।
ज्वालाशब्दमिषें पहा खदखदां हांसे तदा वाटतें ।
संघर्षोद्भव मित्रवायुसह तो पाही जणू विश्व तें ! १९१

इंद्रवज्रा.

दावाग्नि[1] पेटे विलगे द्रुमाग्रां[2] ।
ज्वाला विशाला दिसताति उग्रा ।
ज्वाला न जिव्हा पसरून शाखी ।
संतप्त ते जीवन[3] मागती कीं ! ॥ १९२ ॥

मालिनी.

रज तृण बहु पर्णे घेउनी चक्रवात[4] ।
गरगर फिरुनी तो शीघ्र अत्युष्ण जात !
कधिं लघु[5] कधिं मोठा सोट अत्युच्च होई ।
नर-पशु-विहंगांतें[6] देत संत्रास जाई ॥ १९३ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

जातीनें लघु[7] हे रजःकण[8] जयां मोजी[9] न कोणी कधीं ।
पायांनीं जन नित्य ज्यां तुडविती घेशी शिरीं त्यां अधीं ।
चांपल्यें[10] क्षितिभृच्छिरीं[11] बसविशी लोकेक्षणां[12] पीडुनी ।
ते त्वद्देह मलीन[13] पांसु[14] करिती वाता ! पहा लक्षुनी ॥

वसंततिलका.

वेगें प्रवात उलटासुलटा सुटून ।
ग्रीष्मांत भीतिकर होइ महा तुफान ।

---

१ वणवा. २ झाडांचे शेंड्यांस. ३ पाणी. ४ वावटळ. ५ लहान. ६ पक्षी. ७ लहान, हलकट. ८ धूळ. ९ अगण्य, कोणी विचारीत नाहींत. १० घाईनें, अविचारानें. ११ पर्वत, राजे. १२ नेत्र. १३ मळकट. १४ रजःकण.

जाण्या समुद्रिं धजती न तदा जहाजें ।
लाटा प्रचंड उठुनी जल फार वाजे ॥१९५॥

आर्या.

दुर्लभ तैपतप्तातें झुळूक शीतल सुहर्षकारी ते ।
निर्धनसंसाऱ्यातें अल्प धनातीहि सौख्य बहु करिते १९६

मालिनी.

तळमळ बहु, होई दाह, अंगास घाम ।
दिवसभर सुचेना कांहीं ही काम धाम ।
रुचि किमपि न अन्ना जाइ पाणी अपार ।
तनुवरि तनुवस्त्रें वाटती थोर भार ॥ १९७ ॥

वसंततिलका.

अत्युग्र थोर बहुतापद वासराचें ।
ग्रीष्मांत रूप बघुनी जणुं काय साचें ।
भीतीमुळें च रजनी कृश होइ भारी ।
भर्ता प्रचंड बघुनी जशि भीरु नारी ॥१९८॥

साकी.

फुलें चंद्रिका जलमंदिर नवचंदनचर्चित वाळा ।
शीतलवारी वारा बारिक वसनें सुखद हिताला १९९

मालिनी.

विकसितसुमगंधाघ्राण, शीतांबु, आणि ।
जल-गृह, विधुकांति, सुंदरीची सुवाणी, ।
जल पडत सभोंतीं, बाग ही गर्द छाया, ।
करिल मग कसा तो ताप काया अपाया? २००

इंद्रवज्रा.

औशीरताट्या सजला सभोंतीं ।
येई हवा त्यांतुन देइ शांती ।

---

१ ग्रीष्म. २ शरीर. ३ हलकीं, ४ स्त्री. ५ पुष्प. ६ ग्रहण. ७ वाळ्याच्या.

पंखा असे हालत आंत गार ।
तेथें तपाचा कुठुनी पसार ॥ २०१ ॥

मंदाक्रांता.

मोतीयाचे रुचिर गजरे घालिती वेणिमाजी ।
रामा अंगा मलयज[1]-रसा कष्ठुस लाविताजी ।
चंद्रास्या त्या नवाळे असतां उष्ण कोठूनि बाधे ।
हर्षोत्फुल्ला मधुर वदतां चित्त तन्हांच वेधे[2] ॥२०२॥

दोला-लीला.

साकी.

लोल[3]दृष्टि ह्या ऋतूंत बाला करिती दोला[4]लीला ।
सुंदरगल्ला केशीं माला गाउनि घेती झोलों[5] ॥२०३ ॥

हरिणी.

बसुन वरती, झोला, तोला करून पुढें वधू, ।
फिरुन सुमुखी वेगें मागें, दिसे मुख कीं विधू[6] ।
पळपळ अशा रीतीं घेती, स्तनांशुक हालतें ।
बघुन सुदती होती चित्तीं कृतार्थ कितीकतें! ॥२०४॥

दिंडी.

शुभ्र पातळ रमणीय खुले अंगीं ।
कंचुकीवर काशिदा हि बुत्या[7] रंगी ।
पदरभूषा हालती कंठहार ।
नूपुरांचा चरणांत झणत्कार ! ॥ २०५ ॥

महर्षिणी.

पायांतें पसरुनि सुंदरी सुगानें ।
गाती त्या मद[8]भरिता पिक[9]स्वरानें ।

---

१ चंदन. २ मोहित होई. ३ चचल. ४ झोंपाळ्यावर झोंके घेणें. ५ झोंका. ६ याचा संबंध घेतो याकडे. ७ मासोळ्या. ८ तारुण्य-युक्त, ९ कोकिल.

पादाग्रा प्रति-पळ फार नेट देती ।
झोक्यांतें बहु सुमुखी सहर्ष घेती ! ॥२०६ ।

साक्या.

ताठा घेती स्फुटकुचयुगुला नमती फिरून पाहीं ।
झोके गाणीं यांजपुढें त्यां न सुचे दुसरें कांहीं॥२०७॥
ग्रीष्मीं श्रेष्ठीं ज्येष्ठीं दशहर मनुज श्रीगंगेचा ।
उत्सव करिती तदंशभूता गोदाकृष्णादींचा॥ २०८ ॥
दशदिन गंगोत्सव नर करिती हर्षानें तो थाटीं ।
नदी तटाकीं रमणीया किति दिसते शोभा मोठी२०९

दिंडी.

दिसे मंडप विस्तीर्ण रम्य थाटीं ।
छतें हंड्या आरास तेथ मोठी ।
कुठें मखरें करिताति फार हौसें ।
चढाओढीं खर्चिती बहुत पैसे ॥ २१० ॥

साकी.

गंगाप्रतिमा सुरेख मखरीं शोभित दिसते सौम्य ।
ठायींठायीं वस्त्रभूषणें चमकत असती रम्य ॥ २११ ॥

आर्या.

भोजनथाटा पाटां मांडुनि जन लवकरी च करिताती ।
पक्वान्नांची गरदी स्वकीय-नाम-प्रसिद्धिकरितां ती २१२

दिंडी.

दीपपंक्तींचा थाट कथा रात्रीं ।
खुले फारच चंद्रिका नदी-पात्रीं ।
थंड झुळुका येऊन सौख्य देती ।
देइ चित्ता आनंद सुशोभा ती ॥ २१३ ॥

———

साकी.

ज्येष्ठ-पौर्णिमा-दिवशीं वस्त्रें करूनि कार्पासाचीं ।
पूजासाहित्यातें सुदती घेती तबकीं साचीं ॥ २१४ ॥

दिंडी.

पैठण्या त्या नेसती नवे दंड्ये ।
कंचुकींवर खुलताति लाल गोंडे ॥
सुंदरांगीं शोभती बहुत भूषा ।
अशा थाटें जाताति रम्यवेषा ॥ २१५ ॥

साकी.

सावित्रीतें पूजित बसती वटवृक्षाच्या पारीं ।
एकीमेकी हळदीकुंका देती वाणं नारी ॥ २१६ ॥

वर्षाऋतु.

आर्या.

वर्षा ऋतु हा आला अंबुद[1]सैनिक समागमें थाट ।
ग्रीष्माहितें[2] हननाला शर[3]वर्षावें करून कीं दाट ॥ २१७॥
अस्थिर अनेकरांगी[4] गुणें[5]रहित असून वक्र तें अणिक ।
इंद्रशरासन तेव्हां शोभे असती[6]-मनापरीक्षाणिक २१८॥
गुणवत्संगें होती, निर्गुण गुणवान् असें असे महित ।
सगुणाभ्रासह[7] राहुनि, कुटिला चापा कसा गुणें रहित!
वाहे सोसाट्यानें चालू असतां समीर[8] आसारें[9] ।
कंपित शीतजलानें होउन जाई त्वरें च हें सारें[10]! ॥ २२०
प्रावृट्[11]-शीतलवातें होई संत्रस्त अभ्र त्या काळीं ।

---

१ मेघ. २ शत्रु. ३ जल, बाण. ४ प्रीति, किंवा रंग धारण करणारें. ५ सद्गुण दोरी. ६ जारिणी. ७ शब्दगुणयुक्त (शब्दगुणक आकाश.) ८ वारा. ९ वृष्टी. १० तत्व. ११ वर्षाऋतु.

तद्वारणार्थ[1] घेतें अंगीं कीं मेघकंबलो[2] काळी ! २११ ॥
जीवनदात्या[3] चपला त्यजुनी जाई क्षणांत अन्यत्र ।
अस्थिरवृत्ति प्रमदा[4] क्वचित चि रमताति नित्य एकत्र ॥
हर्ष सुकालीं होतो, बघतां क्षणिं धूलिधूसरा[5] जलदा ।
पुत्रापरि मलिनांबरं[6] करुनी गर्जूनि खेळतात तदा २२३

इंद्रवज्रा.

आकाश उन्मत्त करी तयावरी ।
आरूढ होई घनराज सत्वरी ।
घेऊनि संगें बहु कृष्ण सैनिक ।
मारी झणीं तापद शत्रु घातुक ॥ २२४ ॥

उपजाति.

नदी तडागादि जला हरूनि ।
शुष्का धरा वृक्षलता करूनि ।
उष्णांशु कोठें लपला पहाती ।
विजा-दिवे घेउनि मेघ हाती ! ॥ २२५ ॥

दिंडी.

मेघ-बंदुकरांगेस वीजतोडे ।
पेटवी ऋतु तत्काल ते धडाडे ।
तीक्ष्ण गारा गोळ्या च सोडुनी कीं ।
ग्रीष्म-शत्रुस मारितो मत्त लोकीं ॥ २२६ ॥

वसंततिलका.

विद्युद्दृशा[7] बघुनि ताप अहो जनांचा ।
होई दयार्द्र घनराज उदार साचा ।

---

१ शीतलवातनिवारणार्थ. २ कांबळा. ३ उदक. ४ स्त्रिया. ५ धुळींसारखा मळकट, धुळींत खेळल्यामुळें मळकट. ६ वस्त्र, आकाश ७ विद्युल्लतारूप दृष्टीनें.

ज्या थोर अल्प हि सदैव समान होत ।
दृष्टी करूनि जनताप हरी क्षणांत ! ॥२२७॥

शार्दूलविक्रीडित.

स्वार्थाच्याचिकडे सदा हि गढलें आहे जयांचें मन ।
ऐसे फार, परोपकार करण्या उद्युक्त थोडे जन ।
भक्षी वाडव[1] नित्य पोट भरण्या अंभोनिधीतें[2] पहा ।
सिंधूचें जल घेउनी घन करी वृष्टी हरी ताप हा २२८

दिंडी.

द्रव्य घेतां स्वार्थार्थ[3] कालिमा ते ।
मुखा येते, नाश्चर्य यांत होतें ।
पराकारितां सामुद्र मेघ तोयें ।
घेउनी, ते होतात कृष्णकाय ! ॥ २२९ ॥

स्रग्धरा.

अभ्राची पोतडी हा करुनि ऋतु जणूं गारुडी खेळ लोकां
दावी, सर्वां कळाया झडकरि गगनीं वाजवी थोर ढक्का ।
मेघांतें वायु-सूत्रीं पळवि घडिघडी रंग दावी अनेक
दावी सूर्येंदु-दीपां लपवि हि चपला नाचवी तो कितीक ?

उपजाति.

सूं सूं सुटे वायु मधूनि फार ।
भरूनि येई बहु दाट अभ्र ।
सरीवरी येति सरी कितीक ।
अंधारुनी येइ दिसे न लोक ॥ २३१ ॥

---

१ समुद्रांतील अग्नि. २ समुद्र. ३ आपल्या कार्याकरितां. ४ डमरू. ५ ढोलकें.

शिखरिणी.

मृदंग ध्वानांतें जलद करिती, त्यांस बघुनी ।
सुस्त्री[1]-पौष्पा-वेणी-सम-रुचि कलापां पसरुनी ॥
सुनृत्यांतें केकी[2] करित अमती; हें बघुन ती ।
सरोमांचा[3] होते नवतृण-मिषें कीं वसुमती[4] ! ॥ २३२ ॥

मालिनी.

घन करुनि निनादा वारि-वृष्टी करीती ।
सकल वसुमती ती आर्द्र अत्यंत होती ।
वनगिरिंवर धो धो अबु चाले सुवेगें ।
अलघु[5] लघु[6] नद्या ही पूर्ण होती जलौघें ॥२३३॥

साकी.

शैलाग्राच्या वरुनि उड्या हे टाकित असति जलौघ ।
उळणारीच्या पाठीं लागत धांवति जणुं हे मेघ ! ॥२३४॥

वसंततिलका.

नामापरी कृति असे विरला जगांत ।
आहे क्षमाधर[7] परी अचल[8] सुयुक्त ।
ज्यांच्यावरी जरि किती जलवृष्टि राही ।
अत्यल्प ही तरि न हे ढळतात पाहीं ॥२३५॥
पूरीं नद्या सकल पूर्ण भरूनि जाती ।
त्यांच्यांत वृक्ष किति जंतु हि वाहताती ।
पेटीं न चालति अगाध[9]जलांत नौका ।
*पांथस्थ बैसति तटस्थ[10] तटस्थ[11] देखा ॥२३६॥

---

१ स्त्रीच्या पुष्पयुक्त वेणीसारखी शोभा ज्याचा अशा पिसाऱ्यातें. २ मोर. ३ नृत्य पाहून पृथ्वीच्या अंगावर रोमांच येतात. ४पृथ्वी. ५ मोठ्या. ६ लहान. ७ क्षमा=शांति (पक्षीं) पृथ्वी धारण करणारे पर्वत. ८ अचल न ढळणारे. ९ खोल. १० तीरावर बसणारे. ११ स्वस्थ * हा शब्द प्रचारांत फार आहे.

उपेंद्रवज्रा.

तरंगिणी[1] गे, जडसंगतीनें ।
चराचरा नाशुन तूं मंदानें[2] ।
स्वकूल[3] ही भ्रष्ट[4] करून जाशी ।
म्हणून पंकाविल[5] सत्य होशी ! ॥ २३७ ॥

दिंडी.

पडति धारा वांकड्या किति समोर ।
असंख्याविधि उडतात जलतुषार ।
सधनगेहें गळताति जरी थोर ।
तदन्यांचा कोठून हो गुजार ॥ २३८ ॥

साक्या.

अतर्क्य लीला जगदीशाची होतां वर्षण भासे ।
कोठुनि जल हें इतकें येतें, जातें कोठें कैसें ॥२३९॥
क्षारसमुद्रोदक घेउनि घन करिती मधुर तयातें ।
चतुरजनाच्या हातें कैशि हि गोड कृती बघ होते ॥
एकसारखी चालू राही मोठी अखंडधार !
जिकडे तिकडे पाणि च पाणी ओलें हो घरदार २४१
ओढे विहिरी तलाव यांना पाणी अपरंपार ।
रस्ते वाटा यांवरती हीं चालति मोठे पूर ॥ २४२ ॥
डरांव् डरांव् ते बेडुक करिती मोठ्यानें पाण्यांत ।
टो टो करित चि भुजंग निघती शिरतां पाणि बिळांत ॥
सिंह व्याघ्र हि मेघगर्जना ऐकुनि विनिद्र होती ।
पुच्छें अपटुनि डुरक्या फोडित बघती शत्रु समोंती॥२४४॥
स्त्रिया मुलांना, मृगी पाडसां, गाई वत्सां, पोटीं ।

---

१ नदी. (स्त्री) २ उन्मत्तपणानें. ३ वंश, तट. ४ दूषित, घाडलेलें, ५ चिखलानें भरलेली, पापानें युक्त.

धरूनि बैसाति घट्ट; गर्जना होतां प्रचंड मोठी॥२४९॥
कडकड कडकड वीज कडकडे मध्यें एकाएकीं ।
सकल जंतु भयभीत होति तैं पडेल या धाकीं कीं॥२४६॥

आर्या.

धाराशस्त्रें[1] घनराट्[2] ग्रीष्मर्तुदवानलारि[3] नाशुनियां ।
विद्युन्नयनीं पाहुनि, गर्जे विजयी अयुक्त हें न तया ॥

शार्दूलविक्रीडित.

मेघा, तूं पडुनी चराचरा जगा आनंदवीशी खरें ।
विद्युत्स्त्री तुझि चंचला चि पडतां होई चुराडा अरे ! ।
पाहूनी भुलतोस गोमटि वधू बैसे तुझ्या ती शिरीं ।
नाचे ज्यापरि नाचुं देशि तिजला हे रीत नोहे बरी ! ॥
निर्व्यापार असे समग्र जन ही स्वीया लयीं बैसती ।
जाण्या कोणि धजे न अन्यसदना होई अशी हो स्थिती ।
गाई व्याघ्र पशू बकादि नयनां झांकुनि पक्षी किती ।
ध्यानस्था मुनिच्यापरी किति बकध्यानी पहा राहती ॥

साक्या.

चिखलावरुनी किति जन जातां जातां ते पडताति ।
नसेल कोणी पाहीलें ना ? चहूंकडे बघताति ! ॥२५०॥
शेतकरी किति धान्यें घेउनि उत्सुक शेतीं जाती ।
पेरुनि त्यांतें अभिमतवर्षण व्हावें इच्छीती ॥ २५१॥

मालिनी.

नवनवजलयोगें अंकुरोद्भेद होई ।
तृणदलनिकरानें रम्य हो रानराई ।
सकल तरु-लतांनां वृष्टिनें येइ तेज ।
नर पशु खग यांच्या दृष्टिला होइ चोज २५२

---

१ धारा (जलधारा) रूपशस्त्रानें. २ मेघराज. ३ वणवारूप शत्रु.

फुटुनि तृण सुमार्गी झांकि तेंव्हां च दाट ।
झळकारि उमगेना जावया गांविं वाट ।
बहुत दिवस जातां जेविं अज्ञान-योगें ।
स्फुरति समयिं विद्या पांडतांही न वेगें ! ॥२९३॥

वसंततिलका.

पृथ्वी तृणें हिरवि गार बरी किडे हे ।
सोनेरि लाल पिवळे हि रुपेरि पाहें ।
हें चित्र वस्त्र करुनी ऋतुनें प्रियेला ।
नेसावयास दिधलें गमतें मनाला ! ॥ २९४ ॥
संतापदायि अधिकार तपर्तुचा तो ।
जातां अतां सकल लोक सुशांत होतो ।
वर्षर्तु—राज्यि कवणास हि ताप नाहीं ।
साजे खला सुपुरुषा उपमा बरी ही ॥२९५॥

दिंड्या.

क्रमें तिसऱ्या वर्षीं[1] च ऋतुमती हो ।
हरितें[2] लुगडें नेसते वसुमती हो ! ।
करुनि मंडप बाजवी वाद्य मेघ ।
स्वसंगें करि अंकुरोद्भव अमोघ[4] ॥ २९६ ॥
नृत्य गणिका[5] पुष्पिता करिति देख ।
भ्रमर- वाद्या जणुं बाजवी सुरेख !
पारिजातां अनुराग[6] हर्ष होतो ! ।
वक्र गुलछबु पाहून हांसतो तो ! ॥ २९७ ॥

---

१ वर्ष, वर्षाऋतु. २ हिरवें. ३ पृथ्वी. ४ व्यर्थ नसणारा. ५
५ जुई, वेश्या. ६ प्रेम, अनु=मागें राग=लाली (पारिजाताचे फुलाचा देंठ लाल असतात.)

लता-वृक्षीं टवटवी खुले फार ।
दलांवर सितें[1] पडताति बिंदु गार ।
जीवनें जणुं आनंद पावताति ।
लता ऋतुवर मौक्तिकें गोंतिताति ॥ २९८ ॥

आर्या.

स्वकरीं खुरपीं घेउनि, शेतकरी करिति काम शेतांत ।
काढिति तृणजालातें, स्त्रियाहि तत्पाति[3] मुलें हि तत्तोंत[4] ॥
खंडांशुकयुत[5] कर्षक[6], कांपत करितात काम ते रानीं ।
जडसंगें[7] मलिनघना[8], पीडिसि दीनां अखंड[9] धारांनीं ॥
करुं दे कामें त्यांना, सोडुं नको कांहिं वेळ फार जला ।
मेघा, जीवनदाता[10], मानिति जरि पीडिशी च ते तुजला ॥

शार्दूलविक्रीडित.

गंभीरध्वनि मेघपंक्ति करिती विद्युल्लता चालती ।
वाहे शीतल वायु सोदक तदा भृंगालि ही गुंजती ।
चंद्राकारक[11] चंद्रकां[12] पसरुनी बर्हीं[13] कसे नाचती ।
ह्या कालीं अबला त्यजूनि निवती पांथ श्रमा पावती ॥

दिंडी.

" बालहरणी-चललोचना सुनेत्री ।
स्तनित[14] ऐकुनि धांवूनि ये सुगात्री ।
दृढालिंगुन मज भीरु शांत नोहे " ।
पांथ बोले ' मजवीण कशी राहे ' ॥ २९३ ॥

---

१ पांढरे. २ जीवदान, जल. ३ स्त्रियांचे पति. ४ मुलांचे बाप. ५ लहान वस्त्र नेसलेले. ६ शेतकरी. ७ मूर्ख, जल. ८ पापी, मळकट. ९ सतत. १० जीवदान देणारा, उदक देणारा. ११ चंद्रासारखा आहे आकार ज्यांचा. १२ पिच्छावरचे डोळे. १३ मोर. १४ मेघगर्जना.

१९५४०

साक्या

प्रियविरहानें सती[1] हि दुःखित होउनि करिते शोक ।
इष्टजनाच्या वियोगकाली, नाहीं होत विवेक ॥२६४॥
" सुगंधि शीतल मारुत, अंबुद गर्जत वरतीं येती ।
मयूर नाचत येती मेले! दुःखद मजला होती ॥२६५॥
अग पण जाई! तूं स्त्री असुनी, चपले[2], हसशी कैशी !"
वियोगिनी[3] हें बोलुनि पडते रंभा वातें जैशी ॥२६६॥
सुगंधि शीतल वायु येउनी सावध करितो तीशी ।
उठुनी प्रियकरशोधाकरितां, जाई ती आवेशीं ॥२६७॥
खिन्ना रुष्टा रमणी बोले, मेघा! मज दीनास ।
नाडावें या हेतूनें त्वां, केले किती प्रयास ॥ २६८ ॥
पंकिल भू ही, जलधारांनीं गगन, दिशा चपलांनीं ।
व्याप्त नद्या ही पूरीं, तैशीं विपिनें वृक्षलतांनीं ॥२६९॥
प्रियकर-शोधा मी निघतां रे तुजला असह्य झालें ।
अबलाघाताकरितां मेल्या! मलिना[4] हें त्वां केलें २७०
इतकें करुनी गर्जसि वरतीं, काळ्या ! लाज च नाहीं ।
ऐसें रमणी बोलुन शोकें मूर्छित फिरून राही ॥२७१॥

स्रग्धरा.

झांकूनी चंद्र-तेजा घन निज-महिमा दाविण्यासाठीं जाय
होई सारें परी तें उलट मलिनिमा व्यक्त त्याचा च होय
जो कां विद्वज्जनाचे मलिन,जन गुणां झांकुनि स्वीय बुद्धी।
दावाया जाइ, त्याचे अवगुण दिसती स्पष्ट सर्वांस आधीं

आर्या.

ह्या वर्षाऋतुमाजी, स्वकीय वैभव जनांस तम दावी ।

---

१ पतिव्रता. २ वीज. ३ विरहिणी. ४ ऐश्वर्य (फार काळेपणा).

अंबुदसमागमानें, शोभा त्याची किती मग वदावी २७३
मेघावरणें रात्रीं, दर्श[1]नमार्गास आड येति तमें ।
मलिनाच्या संगानें, दे[2]र्शनमार्गास आड जेंवि [3]तमें २७४
लिंपी तम सर्वजगा, कज्जलवृष्टीस अभ्र कीं करितें ।
निष्फल सुदृष्टि होते, सेवा दुर्जनगृहीं कृतापरि तें ॥
सकल[4]भेतें नाशी, अज्ञान प्रो[5]च्च-नीच ह्या स्थानीं ।
कुंठित विचार होती, होतां दुर्जन तमिस्र[6] ही स्थानीं[7] ॥

साक्या.

कस्तूरीच्या दाट रसानें, कज्जलपंकानें कीं ।
[8]विषकंठाच्या गलप्रभेनें, भरलें विश्व विलोकीं ॥२७७॥
[9]कालिंदीजल-कस्तूरी-करि[10]घंटे[11]शगल नीलाब्ज ।
वर्षारात्रितमाचे बालक, दिसतो बरवा साज! ॥२७८॥

दिंडी

काकवर्णासारिखा अंधकार ।
त्यास अंबुदजडमलिनसंग थोर ।
"अधीं मर्कट" इत्यादि तसें झालें ।
अंधकारें सर्वांस अंध केलें ! ॥ २७९ ॥

इंद्रवज्रा.

गाढांधकारीं फिरताति चोर ।
स्थानांस सांकेतिकें[12] जाति जार ।
वंचून भर्त्या [13]असतीच जाती ! ।
चित्तीं न त्या आणिति [14]वर्ण जाती ॥ २८० ॥

---

१ दृष्टि, २ शास्त्र. ३ अज्ञानें. ४ शोभा. ५ उंचनीच. ६ अंधकार. ७ अंधकारावर. ८ शिव. ९ यमुना. १० हत्तींचा समुदाय. ११ शिवाचा गळा. १२ संकेत केलेल्या. १३ जारिणी. १४ ब्राम्हणादि.

वसंततिलका.

'जातेस तूं घनतमांत कुठें मृगाक्षी' ? ।
"मत्प्राण जो रमण तत्सदनास लक्षीं" ।
"नाहीं कसें भय तुला"? पुसतां च कोणी ।
बोले "सर्व मदन सज्ज-धनुष्य-पाणी" ॥ २८१

शिखरिणी.

"सर्वे सज्जाऽनंगानुचर असतो, तूं विधुमुखी ।
जडावाची भूषा चमकत असे ते लखलखी ।
रणन्मंजीरें तीं जणुं हृदयभू-दुंदुभि झडे ।
अशा थाटें जातां चकित बघशी कां चहुंकडे?" २८२

मालिनी.

"जनपशुतिमिरांची भीति नाहीं च मातें ।
पर, कुसुमधनूनें मद्दगंतेषु-वातें ।
व्यथित कितिक केले पामरा, त्वत्समान ।
बघत बघत जातें त्यांस रे हें च मान" ॥ २८३ ॥

आर्या.

जातां विलासिनीतें, लागे पर्जन्य तो मुसळधार ।
पंकिलभूवर पडतां, जाते धरण्यास धार आधार! २८४

साक्या.

श्रावणशुक्लीं नागपंचमी, येई सण दिवशीं ह्या ।
नागा काढुनि पूजा करिती, अबला वाहुनि लाह्या ॥
कोठें वल्मीकांतें जाउनि, सहर्ष करिती पूजा ।
एकीमेकी हळदकुंकु त्या देती तेथें लाजा ॥ २८६ ॥

---

१ मदन हाच शिपाई, २ वाजणाऱ्या मासोळ्या, ३ मदनाचा चौघडा, ४ माझ्या कटाक्षबाणाच्या तडाक्यानें ५ निसरडी, ६ लाह्या.

दिंडी.

नवीं लुगडीं नेसती नव्या चोळया ।
भूषितांगा थोड्याच त्यांत भोळ्या ।
कुठें हर्षं सुंदरी झामडौलें ।
जमुन फेरे घेतात, लोक डोले ॥ २८७ ॥

साकी.

एकीमेकी हात धरूनी, वर्तुल फेरे घेती ।
सिंहकटी त्या सत्वर लवुनी, सुंदर गाणीं गाती २८८

मालिनी.

झणुझणु पदभूषाशब्द कानांत दाटे ।
चलवसन फिरे तें डोलतें काय वाटे ! ।
बघुनि बहुत लीला रम्यनेत्रादिकांची ।
कितिक पुरुष चित्तीं होति संतुष्ट साची! ॥२८९॥

आर्या.

वे अ[1]ज निशीथ[2] होतां श्रावणकृष्णाष्टमीस अवतार ।
असुरेभभा[3]र्हरि[4] हो, रव्युदयीं कुठुन चमकती तारा ॥
वसुदेवाचा सुत हरि, होतो करण्यास सत्य ती अंजगी
तो वासुदेव नामें, असुरा[5]सूंतें[6] हरावयास जगीं ॥२९१॥
गोपालगोपिकांच्या, तापातें स्नेहवर्षणें हरितो ।
मेघश्यामल ऋतुपरि, धेन्वादिपशूंस तुष्टि करि हरि तो ॥
गोकुललीलाव्याजें, वधिलें दुर्बुद्धि थोर ते असुर ।
मथुरेंत कंस वधुनी, हरि भूभर[7] करि सुहृष्ट मर्त्य सुर ॥

शिखरिणी.

अनंता कृष्णाख्या बहुविच कथा राम-सहिता ।
कविव्यासादींनीं कृत-सुकवनीं विश्व-महिता ।

---

१ कृष्ण, २ दोन प्रहर रात्र, ३ दैत्यरूप हत्तींची प्रभा, ४ हरण करणारा सिंह, विष्णु, ५ ब्रम्हदेवाची वाणी. ६ प्राण. ७ भूमीचा भार.

तया श्रीकृष्णाचा मनुज करिती उत्सव महा ॥
छत हंड्या झाडें लकलकित दीपावलि अहा! ॥२९४॥

साक्या.

श्रावणशुक्लप्रतिपत्पासुनि कृष्णोत्सव करिताती ।
पूजा बांधिति थाटें ब्राह्मण-भोजन जन घालीती २९५
कृष्णजन्मदिनिं भक्तीनें ते करिती उपोषणाला ।
दुसरे दिवशीं करिति पारणा द्विज घेउनि पंक्तीला ॥

दिंडी.

उत्सवाचा दिन आठ थाट राही ।
गीत कीर्तन होतात पुराणें ही ।
जन्मकालीं शोभते मूर्ति फार ।
रामजन्मापरि होइ थाट थोर ॥ २९७ ॥

भाद्रशुक्लीं[१] गणेशचतुर्थी ती ।
येइ, उत्सुक उत्सवा लोक होती ।
सुबक करिती मृन्मयी गणपमूर्ती ।
उत्सवातें करिताति पूजुनी ती ॥ २९८ ॥

साक्या.

गमहालीं देउनि वर छत झालर झुमरें तैशीं ।
जाळ्या नानापरिच्या खोदुनि करिती मखरें खाशीं ।
हंड्या नानारंगी झाडें, तसाबिरि अरसे दाट ।
चित्रविचित्रित चित्रें तेथें मांडिति दिसतो थाट ३००

वसंततिलका.

दूर्वा फुलें विविध गंध अनेकरंगी ।
आणूनि पूजिति गजानन अग्रभागीं ।

---

१. भाद्रपद.

धूप प्रदीप अरती करती गणेशा ।
पक्कान्न मोदक समर्पिति ते परेशा ॥ २०१ ॥

वंशस्थेंद्रवंशा.

कथा पुराणें श्रुतिघोष चालती ।
श्रीमद्गृहामाजि घरोघरीं किती ।
आलाप घेती गवई सुरावरी ।
सुनृत्य वेश्या करितात भीतरी ॥ २०२ ॥

शरदृतुवर्णन.

शिखरिणी.

सदानंदातें[1] जो सुखभर करी स्वाद्भुतरसें ।
कराया रामा[2] जो प्रिय[3] विहृति[4] कर्मीं ह्मणतसे ।
असे ज्याला प्रेमा कुसुमितवनीं केलिविषयीं ।
शरत् श्रीकृष्णाचें चरित ऋतु दावी सुसमयीं ॥ २०३ ॥
हरिद्वस्त्रा[5] नेसे बहु रुइफुली कांठ सरसे ।
अलिश्रेणी वेणी तिलक[6] निटिलीं[7] शोभत असे ।
सुचंद्रातें घाली सुचक हि फुलें केतक तसे ।
सुवर्णालंकारीं शरद्[8] मलरंभोरु[9] विलसे ॥ २०४ ॥

इंद्रवज्रा.

रम्यप्रसन्नेंदु[10] मुखी दिसे जे ।
शुभ्रांबरानें[11] रमणी विराजे ।
हो हंसकीं[12] भूषित पद्मनेत्री ।
वाटे शरच्छ्री जणुं ही सुगात्री ! ॥ २०५ ॥

---

१ जो सुखभर शरदृतु आपल्या विलक्षण मिष्ट फलादि रसानें सदा आनंदातें करी; जो कृष्ण आपल्या अद्भुत रसानें नंदाला सुखभर करी. २ स्त्रिया, बलराम, ३ पति, इष्ट. ४ विहार. ५ हिरवें. ६ टिळा, तिळाचें झाड, ७ कपाळ. ८ गोरा. ९ स्त्री. १० चंद्राप्रमाणें (पक्षीं) चंद्रच आहे मुख जीचें ११ वस्त्र, आकाश. १२ हंस, पादभूषण.

हरिणी.

प्रिय-विधुकराश्लिष्टा तुष्टा पयोधरशांतता ।
त्वरित घडते, होते शांता कटाक्षतती अतां ।
बहुसुख-भरोत्कर्षे तोपे प्रसन्न शरद्वधू ।
बहुत दिवशीं येतां भर्ता कितीक सुखें वदूं ! ॥३०६॥

वसंततिलका.

ह्यामाजि ऐंद्र धनु न प्रकटे सुरंगी ।
नानापरी न घन ही दिसती खभागीं ।
व्योमीं ! कधीं फिरति मेघ रिते सुशुभ्र ।
शोभे सदंतरिव निर्मळ रम्य अभ्र ॥ ३०७ ॥
आतृप्तिजीवन समग्रचराचराला ।
देऊनि ताप हरुनी बहु हर्ष केला ।
हे मेघराज ! अजि निर्वसु जाहलाशी ।
शोभा च ही तुज दिसे जगतांत खाशी ३०८

साक्या.

रुचिकर लागुनि पचनीं पडतें, अन्नोदक ज्यामाजी ।
ग्रामल्यातें पावुन दिसते, सुंदर तनु ही ताजी ॥३०९॥
नर पशु पक्षी सर्व प्राणी हुशार दिसती ताजे ।
प्रफुल्ल वल्ली मल्ली तरुवर सुरेख खुलती तेजें ॥३१०॥
ग्रामवनीं बहु कुसुमित वल्ली सुंदर दिसती दाट ॥
सौंदर्यानें पूर्ण श्री कीं करून आली थाट ॥ ३११ ॥
पुष्पवाटिका प्रफुल्ल होती, घमघम सुवास येतो ।
वरूनि मारुत झुळझुळ येउनि सुखद तनूला होतो ३१२

---

१ किरण, हस्त. २ आलिंगित. ३ स्तन, मेघ. ४ कटाक्षांची परंपरा, कटाक्षापरी ज्या विजा त्यांची पंक्ति. ५ आ-काश. ६ द्रव्यरहित, उदकरहित, ७ वनलक्ष्मी.

किती प्रफुल्लित विनम्र वल्ली फलिनी[1] कितीक तैशा।
तरुणी रमणी स्तनभारानें लज्जित दिसती जैशा! ॥

शालिनी.

जाई शोभे मंडपीं पुष्पितांग्रा[2]।
शेवंती ही शोभते पुष्पनम्रा।
झेंडू, मर्वा, पाच चांफा गुलाब।
मोतीया ही देतसे गंध लांब ॥ ३१४ ॥

दिंडी.

शुभ्र जाई शेवंति पातळातें।
नेसुनी कीं आली च शरत्स्त्री ते।
झेंडुचे ज्या जारिकांठ, गुलाबाचे–
छटे मधुनी मन मोहते जनांचें ॥ ३१५ ॥

वसंततिलका.

ह्या झेंडुच्या कितिक पुष्पित रम्य रांगा।
बागांत आणिक घरोघरिं ही सुरंगा।
जाती तयांमधिं अनेक सुरेख गोल।
कीं गालिचे पसरले ऋतुनें अमोल ॥ ३१६ ॥
शोभेंत थोडिंच फुलें तुझिया समान।
आहेत झेंडु,! पृथिवीवरि सत्य मान।
बारे तुझ्यांत असता जरि कां सुवास।
बागे-मधें न मिळता इतरांस वास[3] ॥ ३१७ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

शेवंती गुलनार गुल्छबु गुलाब श्रेष्ट चित्ता हरी।
झेंडू पद्म कण्हेर मालति लता जास्वंद यांच्यावरी।

---

१ फलयुक्त. २ प्रफुल्लित आहेत शेंडे जीचे. ३ स्थान.

नानारंग सुगंध आकृति; कृती ज्याची अशी शोभन।
कारागीर असा असे कवण तो पाहा मनीं शोधुन ! ॥

शिखरिणी.

सपुष्पा वेली ह्या तरुस धरुनी स्वैच्छ रमती।
सुकालीं हा युक्त क्रम, परं चमत्कार दिसती।
कुमारी ही पुष्पें साहित असती सांप्रत किती।
रजो-हीना मल्ली मलिन-मधुपासक्त असती! ३१९॥

वसंततिलका.

कैशी प्रफुल्ल दिसते नवकेतकीली।
घेई मुगंध मधुपालि बसून काळी।
हे केवडे न गमती स्मॅर-कुंत तीक्ष्ण।
मारावया सॅविष कीं विरह्या सॅकोण ॥३२०॥

साक्या.

गौर केतकी, दॅलकरनखरीं पीडुनि मॅधुव्रत.तें।
सॅमणिभुॅजंगा देखुनि देशी त्याप्रति गे संगातें ! ॥
मंडप-मखरीं नवीन पुष्पित, असती वेली भृंगा ! ।
चलद्दलहस्तीं नाहीं ह्मणतां, मलिना करिशी संगा! ३२१

शिखरिणी.

पडोळीं घोसाळीं परवर-फळें मंडपतळीं।
तशीं शेंगावांगीं बहुमृदुल बागेंत कवळीं।
किती पेरू केळीं अति-मधुर सीता-फळतती।
लताश्लेषीं नाना फलकुसुमराजी विलसती ॥३२२॥

---

१ अन्य. २ मुली, कांटेशेवती. ३ केवड्याचा रांग ४ मदनाचे भाले. ५ विषयुक्त. ६ तीक्ष्णअग्रयुक्त. ७ पर्णरूप हस्तांच्या नखांनीं. ८ चांगलें आहे व्रत ज्यांचें, भ्रमर. ९ रत्नयुक्त. १० सर्प, जार.

साकी.

जिकडे तिकडे सुंदर शेतें[1], दिसती हिरवींगार ।
मुलतालींगति पर्वत तरु ही दिसती सुरेख फार ३२३

वसंततिलका.

क्षेत्रें अनेक दिसती रमणीय खाशीं ।
लक्ष्मी वनांत रमते परिपूर्ण होशी ।
हर्षें कृषीवल[2] मधें करितात धंदे ।
पक्षी सहर्ष करिती स्थल पूर्ण नादें ॥ ३२४ ॥

साक्या.

कणसें हळुहळु नवीन निघती, शोभा त्यांची फार ।
कोमल दाणे दिसती सुंदर, सृष्टीचें तें सार ॥ ३२५॥
कणसांवरतीं नवीन दाणे, ओळीनें बहु दाट ।
शरदें जणुंही मौक्तिककणसें ताटीं अणिली भेट! ३२६
कर्षक[3] माळ्यांवर बैसूनी, कोलाहल करिताति ।
पक्षीउडविति गुंगत धोंडे गोफणिंतीं मारीती ॥३२७॥

मालिनी.

सकल सँकल[4] पक्षी रम्यवृक्षीं बसूनी ।
मग फलरसधान्यें भक्षिती थोर रानीं ।
विमलें[5] जल नदीचें प्राशुनी खेळताती ।
उडतउडत हर्षें स्वेच्छें[6] लीला करीती ॥ ३२८ ॥
पशु नविन तृणातें भक्षुनी पुष्ट होती ।
करुन वरति पुच्छां उच्च शब्दा करीती ।
समदँ[7] वृष[8] नदीचें तीर हुंदाडिताती ।
भिडवुनि खर[9] शृंगां मत्त झुंजा करीती ॥ ३२९ ॥

---

१ शेतें. २ शेतकरी. ३ शेतकरी. ४ शब्दसहित. ५ स्वच्छ. ६ स्वच्छंद. ७ मदानेंयुक्त. ८ बैल. ९ तीक्ष्ण.

साक्या.

निर्झर मौक्तिक शुभ्रहार जणुं घालुनि आंगें सुरेख ।
हिरव्या वेषा करूनि सुलता आलिंगिति गिरिदेख २ ३ •
शरन्नद्या त्या पुलिनें[1] हळुहळु दावित असती रम्य ।
नवीन-संगमलज्जित बाला स्वांग जसें पतिकाम्य[2] ॥

दिंडी.

नदीपात्रीं रमणीयता विशेष ।
स्वच्छ उदकें देतात मना तोष ।
प्रसन्ना त्या चालती नद्या वाटे ।
त्वरेनें कीं प्रियसंगमेच्छु वाटे ॥ ३३२ ॥

उपजाति.

सुज्ञाचिया संगतिनें विशुद्ध—
होतीं खलांचीं हृदयें प्रसिद्ध ।
शरदृतूच्या सुसमागमें तीं ।
तैशीं जलें निर्मल शांत होतीं ॥ ३३३ ॥

शिखरिणी.

तुला सत्पात्राची[3] सतत असते संगति बरी ।
तसे दोन्ही भागीं प्रबलें[4] असती रोधें[5] हि तरी ।
जला, चांचल्यातें धरुन असशी नीचग[6] खरें ।
स्वभंगीं[7] पावूनी फिरत असशी संभ्रम[8]-भरें ॥ ३३४ ॥

साकी.

सरोवरीं ह्या ऋतूंत कमलें प्रफुल्ल होती फार ।
मधुकर गुंजारव वर करिती शोभा दिसते थोर ॥ ३३५ ॥

---

१ वाळवंटें. २ इच्छित. ३ योग्याची, प्रवाहाची रुंदी. ४ बळकट ५ प्रतिबंध, तट. ६ हलकटासहगमन करणारें, सखल स्थलाकडे जाणारें. ७ मोड, तरंग. ८ फार घाबरेपणा, फार भोरे.

दिंडया.

जलामध्यें[1] सर्वदा असे स्थान ।
मधुपवृंदा सप्रेम देइ मान ।
कंटकांशीं[2] आजन्म सख्य आहे ।
मुदित मित्रोदयें पद्म तरी राहे ॥ ३३६ ॥
करी जागृत सन्मित्र[3] करीं लोकां ।
येइ तुज ही करण्यास पाहुनी कां ? ।
मिटिसि डोळे[4] तत्काल कुमुदिनी[5] गे ।
कशी वाटत तुज लाज नसे सांगें ॥ ३३७ ॥

उपजाति.

रत्नाकरांचा[6] सुत शांत कांत ।
श्रीचा[7] असे बंधु कलानियुक्त[8] ।
सुधाकरांनीं[9] सुखवी अनेकां ।
अशासवें पद्मिनि[10] रुष्ट तूं कां ! ॥३३८॥

साकी.

कमलावरती दाटी करून भृंग किती बसती ते ।
पंचशरें[11] हे विषयुत शर कीं स्थापित पांथ-वधातें ३३९

दिंडी.

तुझ्याठायीं पद्मिनी गुणें[12] अनेक ।
सर्व परि ते बुडतात जलीं देख ।

---

१ पक्षीं, जड. २ निर्दय, कांटे. ३ साधूंचा मित्र किंवा उत्तम मित्र (सूर्य). ४ कमलरूप डोळे. ५ चंद्रविकासी कमलिनी. ६ समुद्र, राजा. ७ लक्ष्मी. ८ ६४,१६. ९ अमृत-किरण. १० कमलिनी, स्त्री. ११ मदन. १२ सौंदर्यादि, कमलतंतु.

हा च हेतु[1] श्रीयुक्त[2]-रम्य-कोशीं[3] ।
मधुप[4]संघा पाळिसी सदा तोषें ! ॥३४०॥
कर[5]स्पर्शीं मातंग[6] पद्मिनीस[7] ।
भ्रष्ट[8] करिती पाहून तैं अलीस ।
राग येई स्वप्रिया-घर्षणानें[9] ।
फोडण्या तच्छिरं[10] जाति जणूं मानें ॥३४१॥

साकी.

कर्णीं ताडित भृंग पिण्यामद फिरूनि गंडीं जाती ।
मधुप पहा हो शिक्षेची ही लाज न ते मानीती ॥३४२॥

शालिनी.

कंजांदोलीं[11] बैसुनी हंसहंसी ।
झोला घेती वायु येण्या विलासी ।
अंगीं घेती अष्ट-गंधी पराग ।
भृंगी-गीतें डोलती कीं सुराग ॥ ३४३ ॥

आर्या.

रवि ह्या ऋतूंत तापद, करितो प्राण्यांस फार तो कष्टी
माध्यान्हीं उष्णानें, होती मृग कृष्ण शीघ्र निज दृष्टीं ।
धरितां चि दक्षिणाशा[12], तेजस्वि श्रेष्ठ ही जरी द्युमणी[13]
अपणा केवल नाहीं, स्वाश्रित दिवसां लघुत्व[14] ही आणी '

दिंडी

शुष्कपंका निर्धूलि भूमि शोभे ।
लता-पुष्पीं गुंगती भ्रमर लोभें ।

---

१ कारण. २ संपत्ति, शोभा. ३ जामदारखाना, कळे ४ मधुपी, भ्रमर. ५ हात, सोंड. ६ चांडाळ, हत्ती. ७ उत्तम स्त्री, कमलिनी. ८ दूषित, उपटणें. ९ आपली प्रिया (पद्मिनी) तिजशीं घर्षण=दांडगाई, १० हत्तीचें शिर. ११ कमलरूप झोपाळ्यावर १२ दक्षिणेची इच्छा, दक्षिण दिशा. १३ सूर्य. १४ हलकेपणा.

मंद शीतल सद्गंध वात येतो ।
पांथ-जनता-चित्तांस मोहितो तो ॥ ३४६ ॥

शिखरिणी.

शरत्कालीं शस्त्रं स्मर विधुसुहृत् घे निजकरीं ।
सुगंधी पुष्पांचें नव धनु तदा चित्रित धरी ।
प्रगुंजन्मत्तालिध्वनित गुणें शब्दा जणुं करी ।
सुदृक्-दृक्-बाणांतें हणुनि विरहि-प्राणच हरी! ३४७

वसंततिलका.

पुष्पें प्रफुल्ल धनु मन्मथ, भृंगमौर्वी ।
सुभ्रू कटाक्षशर चंचल त्यास लावी ।
शीतांशु मित्र जडमूर्ति स्वतां अनंग ।
जिंकी जगा, न महतां क्षम काय? सांग ॥३४८ ॥

दिंडी.

सौख्यकंद च तो होय शारदेंदु ।
कुमुदकुंदीं चंद्रिका विशद बिंदु ।
मोद देती, चालतो मंद मंद ।
वात, घेउन मकरंद रम्य गंध ॥ ३४९ ॥

दसरा.

आर्या.

आश्विन शुक्लप्रतिपत्पासुनि नवरात्र देविचें बसतें ।
मृद्घटें देवी मांडुनि, प्रतिदिनिं सुममाळ लाविती जन ते ।
सप्तशतीच्या पाठा, करिती दीपप्रकाश दिनरात्र ।

---

१ जनसमुदाय, २ दोरी, ३ स्त्री, ४ मदनाचें, ५ चंद्र (जलरूपी), ६ जल. ७ अंगरहित, ८ शक्य, ९ स्वच्छ.

हळदीकुंकुं सुवासिनि, एकीमेकीस देति सर्वत्र॥३९१॥
यापरि नव दिन झटती, नवरात्राच्या सपुत्र जन कामीं।
आली विजया-दशमी स्त्रीसह होती सहर्षमग कामी ३९२

कटाव.

सोन्याचा दिन तो आला, ह्मणती दसरा ज्याला ॥ध्रु०॥
प्रातःकालीं स्नानापूर्वी, करिती तैलें अभ्यंगातें, केशरि-
गंधा लावुन भालीं, उटीस घेती सर्वांगातें, सुगंधि गंधें
पुष्पादींनीं, पूजितबसती श्रीरंगातें, पोथ्या पाटीं मांडुनि
शस्त्रें, पूजिति त्यांच्या मग रांगेतें, सुतमित्रांसह सु-
भोजनातें, करूनि टाकिति मुखरंगातें, इच्छित भूषण
करुनि स्त्रीला देती वांछुन तत्संगातें, हार्षित बाला विडे
प्रियाला देती झांकुन कुच अंगांतें, वाटतें सार्थक तेव्हां
मनमोहक रमणी-लीला॥ सोन्याचा०॥ध्रु०॥ धोत्रें रेशिम
कांठि नेसती, कितीक सुंदर मंदिल बांधिति, किती क-
लावर पगडी फिरविति, त्यामधिं शेतें पिंवळीं खोंविति,
अंगरखे कडकडित घालिति, विडी मुखामधिं, छडी-
हतामधिं, घडी रुमाली, कडकडि पोशाकाची वाजत,
जाती घोडीं खडीं जेथ तीं, रौप्यफुलांच्या माला ज्यां-
ला, शिरा हिरा ही तुरा विराजे, खोगिर गजनी वरती
राजे, बसती त्यावर जैसे राजे, वाजंत्र्यांचे वाजति बाजे,
प्रतिध्वनीनें दिगंत गाजे, जाती जेथें असतें ताजें, अ-
पट्याचें अणि झाड शमीचें, दुःखशमीचें पूजन करुनी,
सुवर्णवल्ली स्वीकारूनी, पुष्कळ पैसा खर्चिति दानीं ॥
थाटानें जाती ऐशा दिवशीं त्या शिलंगणाला ॥ सो-
न्याचा दिन० ॥ ध्रु० ॥ निघती तेथुन टाकुन झाडें,
ऐटीनें ते अखडिति तोंडें, डौलानें वर करिती

चौडे, वाजत तोडे चालति घोडे, खडभुई ती गेल्यावरती वडे लोक मग जोडे हणती, दौडे घोडे-कळप हि तेव्हां, पुढे जावया करिती हेवा, पडे लोक तो वरून तेव्हां, कितीक होती लंगडे मुंडे, खडे लागती हडें ठणकती, रडें निघे तें, झांकिति तोंडें, ह्मणतिल वेडे, लोक ह्मणूनी, बघती इकडे तिकडे तंव तों, कडेस त्यांच्या सडे लोक किति, विडे खात अति, छडे हातामधिं, फडकित जोडे हांसत येती, कोणी मागुन तट्टूवरती, बसून येती खट्टू होती, नंतर सर्व हि देवा जाती, नमन करूनी सोनें अर्पिति, भेटे कोणी त्यांला देती, आप्त सख्यांतें प्रेमें भेटती, सोनें झाडा काय लागलें, यारीतीं जन खोंचुन बोले, पण तें सत्यचि आजि जाहलें, ओंवाळीती कुरंगनयना, सोनें लगडा देती त्यांना, सहर्ष नंतर करुन विनोदा, उपहारादिक करिती धंदा, मग ते उतावळीनें सेविति रात्रिसुखाला॥ सोन्याचा दिन तो आला०॥३५३

साक्या.

अश्विन-कार्तिक-मध्यें सुखकर दीपावालि सण येतो ।
स-स्त्री-बालक उपभोगोत्सुक, जन बहु हर्षित होतो ॥
सुगंधितैलादींनीं अबला, न्हाती त्रयोदशीस ।
पुरुष पहाटीं पाटीं बैसुनि, न्हाती चतुर्दशीस ॥३५५॥

दिंडी.

मध्यभागीं मांडिला पाट राहे ।
भोंवतालीं रांगुळी शोभताहे ।
बसुन त्यावर अत्तरीं अर्गजांहीं ।
स्वांगमर्दन करवुनी न्हाति पाहीं ॥ ३५६ ॥

साक्या.

मग ते स्नाना बसूनि पाटीं, बहूपण घेती पाणी ।
धन्यनराच्या अंगीं फिरती, मृदुंगीमृदुपाणी ॥३५७॥
अंगा पुसुनी नव पीतांबर, नेसुन बसती पाटीं ।
केशर-गंधा लावुन भालीं, अंगीं घेती ऊटी ॥३५८॥
नंतर लवकर नित्य विधीतें, अटपुन रेशिम-कांठी ।
नवीन सुंदर धोतरजोडे, नेसतबसती ऐटीं ॥ ३५९ ॥

दिंडी.

पुढें रमणी वाढिती फराळातें ।
अनारशीतें लाडूंस करंज्यांतें ।
चिरोट्यांतें पोह्यांस कोडबोळीं ।
पुरुष हर्षें भक्षिती रम्यकाळीं ॥ ३६० ॥

साकी.

फराळ करुनी द्यूतक्रीडा, करीतबसती हर्षें ।
सार्धप्रहरीं[1] भोजन करिती, आप्तांसह संतोषें ॥३६१॥

दिंडी.

पाटरांगा रांगुळ्या रम्य पानें ।
शाक चटण्या कोशिंबिरी हरीनें ।
भजीं पापड पापड्या सांडगे ही ।
घृत द्रोणीं ओदनीं वरण राही ॥ ३६२ ॥

साकी.

बुंदी जिलब्या दळया बेसन, मोतीचुर पक्वान्ना ।
वाढित असती चंचलनयना सिंहकटी स्वादन्ना ॥३६३॥

दिंडी.

पंक्तिमध्यें सुंदरी चमकताति ।
पाहिजे तें पक्वान्न वाढिताति ॥

---

१ दीडप्रहर दिवसास,

मिष्ट मठ्ठा शेवटीं मधुर भातीं ।
वाढिती मग संतुष्ट पुरुष होती ॥ ३६४ ॥

साक्या.

भाजन पक्कान्नां-सह करुनी बिछ्यास येती तोषें ।
द्यूत-क्रीडा करीत बसती मित्रांसह संतोषें ॥ ३६५ ॥
एकसारखे खेळत बसती सूर्यास्तापावेतों ।
फराळ अटपुन सुवेष जाती दीपोत्सव बघण्या तो ३६६

दिंडी

दीप-पंक्ति प्रतिगृहीं निशीं थाट ।
त्यांत फार चि देवळीं चकचकाट ।
किती दारू सोडिती मुलें थोर ।
रंग आकृति बहु तींत खुबीदार ॥ ३६७ ॥

मालिनी.

पुरुष मग निशीं ही द्यूत-केली करीती ।
सुखित तरुणवेश्या-गान ऐकून होती ।
मुदित किति होती पाहुनी त्यां विलासी ।
करिति सुखद लीला देउनी द्रव्य त्यांसीं ॥ ३६८॥

शार्दूलविक्रीडित.

वेश्यांचा वरपंगि थाट बघुनी त्या लुब्ध होती जन ।
देती वस्त्रविभूषणांसि, करिती [1]तत्प्रीतिसंपादन ।
द्रव्याच्या बहु राशि ओतुनि पुढें, सार्थक्य ते मानिती ।
पैसा देति न एकही स्ववधुंला त्या गांजिती ते अति ॥
द्यूतक्रीडन सुंदरीसह करी लावी विलासी पण ।
कांताचुंबन जिंकिलें प्रियतमें तैसें हि आलिंगन ! ॥

---

१ वेश्यांच्या प्रीतीचें संपादन.

कांतेतें प्रिय हृद्य-केलिकरण्या हर्षें पणातें पुसे; ।
मावेना ह्रदयांत हर्ष, रमणी गेली सुमंचीं मिसें! २७०

दिंडी.

अशापरि ते चारीं हि दिनीं सौख्य ।
विलासी जन भोगिती असें प्रख्य ।
अमावास्या-दिनिं फार रम्य शोभा ।
दिसे लक्ष्मीपूजनीं प्रदीपाभा ॥ २७१ ॥

शिखरिणी.

जिच्या सामर्थ्यानें कुमेति, सुजनीं मान्य असती ।
सुधी, मानें सौख्यें रहित यदभावीं बघ किती ! ।
कला, विद्या सर्वा विफल जगिं, दारा न पुसते ।
सुखाचें शोभेचें अतुलगृह लक्ष्मी विलसते ॥ २७२ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

श्रीमद्भाषण अप्रमाण अथवा निर्युक्त त्या मान्यता ! ।
युक्तींनीं युत सप्रमाण हि बुधोक्ती तुच्छ हो तत्वतां ।
लक्ष्मी कारण ह्या असे, तिजविणें सर्वांगुणां अल्पता ।
थाटानें तिज पूजिती जन पहा आली दिवाळी मता ॥

साकी.

लक्ष्मीपूजन गृहीं गृहीं परि, धनिकगृहीं बहु थाट ।
तशी दुकानीं शोभा फार च बघण्या गरदी दाट २७४

शार्दूलविक्रीडित

लक्ष्मीचे बहु ढीग मांडुनि पुढें त्या पूजिती शेटजी ।
पूजा सांगति दक्षिणाश मिळण्या पैसा तयां भट्टजी ।

---

१ मनांतली, २ मूर्ख, ३ विद्वान्, ४ लक्ष्मीच्या अभावीं, ५ असंबद्ध, ६ मान्य, ७ दक्षिणेची आहे आशा ज्यांना.

मोठे तुंदिल शेट नाभि जणुं कीं त्वन्न्यास गर्तारीमे ।
मूढां त्यां वश तूं तशी न विबुधां आश्चर्य आह्मां गमे ३७५

दिंडी.

किती हंड्या झुंबरें भिन्नरंगीं ।
लागल्यानें फांकतें तेज रंगीं ।
मधुर-वाद्यें वाजतीं अशा रीतीं ।
धनिक पूजा सानंद ते करीती ॥ ३७६ ॥

मालिनी.

खुलति बहुत मुक्ता राजतीं तेथ ताटीं ।
मधुन खुलतसे ही स्वर्ण तेथें सपाटी ।
चकचक रुपयांचे ढीग लागून ठेले ।
ज्वलित बहुत-दीपीं तेज फांकून गेलें ॥ ३७७ ॥

साकी.

साळी-लाह्या बत्ताशे ही तांबूलातें देती ।
निमंत्रितातें, जो येई त्या, देउन धर्म करीती ॥३७८॥

दिंड्या.

रुसुन बसती सुंदरी पाडव्यासी ।
प्रिया-करवीं करविती भूषणांसी ।
पतिस हांसत ओवाळितात थाटीं ।
विनोदासह भूषणां घेति ताटीं ॥ ३७९ ॥
द्वितियेसी बंधूस मेजवानी ।
करुनि बहिणी ओवाळितात सोनीं ।
बंधु घाली ओवाळणीस ताटीं ।
दिसे प्रीति दोघांत फारमोठी ॥ ३८० ॥

---

१ मोठ्या पोटाचे, २ तुझ्या (लक्ष्मीच्या) न्यासाची=पैसा पुरून ठेवण्याची गर्ता=खांच, ३ हे लक्ष्मी, ४ विद्वानांस.

साक्या.

चातुर्मास्यीं शोभा त्यांत हि फार चि कार्तिकमासीं ॥
सुखकर शोभाविशिष्ट ऐसा नाहीं द्वादशमासीं॥३८१॥
प्रातःस्नानाकरितां जाति नदीवर लोक पहाटीं ।
रमणी वेणी घालुनि नटुनी सहर्ष जाती घाटीं ॥३८२॥
मुलें हि दवडत खेळत जाती अत्युत्सुक तीं वाटीं ।
महानदीच्या तीरीं स्नाना होते फार च दाटी ॥३८३॥

दिंड्या.

देवळामधिं रांगुळी दिसे वाटे ।
दिव्यमूर्ती पाहुनी प्रेम दाटे ।
दीपरांगा शोभती मनोहारि ।
पाहतांची देतसे हर्ष भारी ॥ ३८४ ॥

सर्वमासीं राहते सुशोभाही ।
पौर्णिमा-दिन अत्यंत मना मोही ।
पुरुष जाउन पोहती नदी-पात्रीं ।
स्नान करिती अल्पोदकीं सुगात्री ॥३८५।

उपेंद्रवज्रा.

उड्या जलीं धांवुन टाकिताति ।
अनेकरीतीं जन पोहताति ।
बुडून मध्यें निघताति दूर ।
किती उताणे तरती समोर ॥३८६॥

साकी.

बसूनि सुमुखी स्नानें करिती वदनें विधु दिसतात ।
कीं वा भ्रमरावृत कमलें तीं वेणीसह खुलतात ॥३८७॥

मालिनी.

चपल कुचयुगाशीं खेळती फारवेळ ।
अतिशुचि[1] असुनी हीं, चुंबण्या जाति गङ्ग ।
जणुं सुखित तरंग स्त्रैयंग-लीला[2] करीती ।
विरल समयिं लोकीं राहते सभ्य-रीति ॥३८८॥

साकी.

कितीक धार्मिक संध्या-पूजन करीत बसती घाटीं ।
रमणी गंगा पूजुनि, सोडिति कागदादिव्यांस काठीं ।३८९

दिंड्या.

तरंगावर शोभती दिवे फार ।
तरंगूनी चालती मनोहार ।
जलीं बिंबें बिंबून हालताती ।
दीप-बाहुल्याभास मना देती ॥ ३९० ॥
किती नियमी अटपुनी स्नान-संध्या ।
पुष्प-तुलसी घेऊन बिल्व गंधा ।
पूजिती ते माधवोमाधवांतें[3][4] ।
कृपें त्यांच्या पावती मंगलांतें ॥ ३९१ ॥

साक्या.

सुमुखी स्वकरीं पात्रें घेउनि अनेक देवां जाती ।
नमूनि तेथें रांगूळीतें काढुनि मागें येती ॥ ३९२ ॥
सायंकाळीं हंड्या झाडें झुंबरें प्रदीप दाट ।
देवागारीं वाजंत्र्यांचा सुस्वर कितीक थाट ! ॥३९३॥
मध्यें मध्यें सुरेख उडती कारंजीं शतधारीं ।
चित्रें रंगित पोष्ट गालिचे दिसते शोभा भारी॥३९४॥

---

१ पवित्र, २ स्त्रियांच्या अंगाचेठायीं क्रीडा. ३ विष्णु. ४ शिव.

वसंततिलका.

दैत्येंद्र जो त्रिपुर मारियला शिवानें ।
ह्या वासरीं ह्मणुनि त्या अचला[1] रतीनें ।
याती किती त्रिपुर-नामक लाविताती ॥
जाळून ईशरिपु, दाविति कीं स्वभक्ती ॥ ३९५ ॥

मालिनी.

खुलति चकचकाटें देवळें रम्य पार्श्वीं ।
सुटत बहुत दारू चंद्रजोती नळे ही ।
सणणण गगनातें बाण भेदून जाती ।
ह्मणुनि च पडती कीं रम्य तारे सुकांती ॥ ३९६ ॥

हेमंतऋतु.

इंद्रवज्रा.

प्राण्यांस सर्वां स्वकलेंत गोंवी ।
हेमंत अंगां बहु कंप लावी ।
यत्नाविणें सीतल वारि[2] ठेवी ।
भोगार्ह रात्री अतिदीर्घ दावी ॥ ३९७ ॥
हेमंत-रात्री हिमशुभ्र-दंता[3] ।
हे तारका[4]-चंचलदृष्टि कांता ।
गाढांधकेशा[5] द्विगुणा[6] हि राहे ।
मत्तांगने[7]च्यापरि मंदगा हे ॥ ३९८ ॥

---

१ भक्तीनें. २ उदक. ३ बर्फच आहेत व बर्फासारखे आहेत शुभ्र दंत जीचे, ४ डोळ्यांतील बाहुल्या, नक्षत्रें. ५ दाट अंधकारच आहे केश जीचे, अंधकारासारखे केश जीचे. ६ दुप्पट, दोन आहेत गुण रज आणि तम जीचे ठायीं. ७ स्त्री.

आर्या.

त्वत्कृति हे हेमंता, क्वचित चि ते सौख्य देइ कोणास ।
सौख्यद हो स्त्रीयुक्ता तापद त्या यत्कलत्र कोणासे ३९९
त्वत्करणी हेमंता, वाटे मज गर्हणास्पदा कांहीं ।
द्विजशुचि कांपवुनी रे अपाटीसि बहु त्यांस आपदा कांहीं?

साकी.

संपूर्णांगें थंडीनें बहु खडखुड काकडताती ।
दंतांवरतीं दंत हि अपटुनि तडतड सुशब्द होती ४०१

दिंडी.

शीत मारुत वाहतो शीत धूली ।
थंड वस्त्रें वाटती जणू ओलीं ॥
शीत उदकें झोंबती सर्व देहीं ।
अग्निची ही चाले न शक्ति कांहीं ॥ ४०२ ॥

साक्या.

अति-शीतानें उदकावरती दिसतो पडदा दाट ।
शीतभयें जल पासोडीतें पांघरतें कीं घट्ट ॥ ४०३ ॥
अग्नीची ही दाहक शक्ति प्रनष्ट हेमंतीं ते ।
निकटस्थापित दहन जरी ही थंडच वाटे शीतें ४०४
अन्य ऋतूंची दहशत नाहीं हेमंताची राही ।
ज्याला थरथर नर पशु पक्षी कांपत असती पाहीं ४०५

आर्या.

श्वानें चुलिच्या मध्यें, डोळे मिटुनी सकंप बसतात ।
करचरणांगा उदरीं, कूर्मापरि जंतु ही अखाडितात ४०६
सस्त्री-बालक मानव पेटवुनी अग्नि थोर तत्सविध ।

---

१ स्त्री. २ कोपरा. ३ निंद्य. ४ ब्राम्हण, दंत. ५ पवित्र, शुभ्र. ६ अग्नि ७ कासव.

शेकत वसती हर्षें, हाहा हूहू करून ते विविधं[1] ४०७
पुरुष स्त्रिया हि बालक, हात पुढें करुनि शेकती बहुत।
कीं प्रार्थिती हुताशा, सीताचें तूं प्रभो करीं च हुत ४०८

शार्दूलविक्रीडित.

पक्षी वानर कांपती थरथरां वृक्षावरी बैसती।
उड्डाणीं कृतनिश्चय स्वनयनां झांकून ते राहती।
शीतानें पशु आर्त होउन तृणा टाकून हो पाहती।
प्राणी सर्वच शीत-पीडित तदा कर्तव्यही सोडिती ४०९

साकी.

लतादलांवर हिमकण शीतल सुशुभ्र दिसती फार।
ऋतु-संगें श्रमबिंदु च पडले अंगावर किं अपार! ४१०

आर्या.

भोगुनि हेमंतें कीं, मुक्तामाला च अर्पिल्या लसती।
किंवा तापविनाशक औषधगोळ्या प्रियें दिल्या असती!

वसंततिलका.

धान्यें खळ्यावर ढिगावर ढीग ठेले।
त्यांतें मळून कृषिकांहिं[3] तयार केले।
राशी अनेक करुनी स्वगृहास नेले।
लक्ष्मी गव्हा-हरभऱ्यावरि तीच डोले ॥४१२॥

मालिनी.

हरिरें[4] हरित धान्यें सौख्य दृष्टीस देती।
हुळाति बहुत ओंब्या रम्य घाटे सभोंती।
प्रिय-युत जन ओंब्या मिष्ट खाती हुळा ही।
रुचिकर बहु लागे गोड जाती अधीं ही ॥४१३॥

---

१ अनेक प्रकारें. २ अग्नीस. ३ शेतकरी. ४ हिरवी.

शिखरिणी.

जशी नारी, जातां स्वपति परदेशास विरहें—।
उदासीना होते त्यजुनि सुखभोगास कृश हे ।
घनांच्या संयोगें सरुचि वन-लक्ष्मी खुलतसे ।
वियोगानें फिक्की अनुदिन कृशा ही दिसतसे ४१४

शार्दूलविक्रीडित.

अन्यर्तूंत तशी नसे चव जशी हेमंतिं अन्ना असे ।
पाणी शीतल मिष्ट निर्मल मना संतोषवी ही तसें ।
वस्त्रें रूमरि लोंकरी मृदु जना देती किती सौख्य तीं।
मृद्वंगी-तनु-संग-सौख्य मनुजा ह्यामाजि होई अती ४१५

वसंततिलका.

जातें भरून धिकडेतिकडे धुकें तें ।
प्राण्या दिसे न जरि वस्तु समीप ही ते ।
कीं शत्रुचा उगविण्या जणुं सूड शीतें ।
हा कोंडिला ज्वलन-धूम्र गमे च मातें ! ॥४१६॥
गोठून जाइ पडतां बहु थंडि पाणी ।
हो शुभ्र बर्फ जशि कीं बरफी च जाणीं ।
अंगामधें हुडहुडी भरुनी अनेक ।
प्राणी फडाफड हिंवें मरतासि देख ! ॥४१७॥

मंदाक्रांता.

तूं हेमंता गमशि मजला पारधी रे कठोर ।
थंडी जाळें जणुं पसरुनी मारिशी जीव फार ।
पक्षी जातां उडुनि हणिशी त्यांजला थंड गोळ्या !
पृथ्वी-पृष्ठीं अपटिशि तयां धाडकन् जेंवि मोळ्या ॥

---

१ तेजस्वी. २ दररोज ३ अग्नीचा. ४ अग्नि.

वसंततिलका.

*आहेत लोकिं[1] रस पातळ ते अनेक ।
उष्णींकरून करिती घेन त्यांस लोक ।
आहे तुझी च कृति एक अनन्यगम्य[3] ।
शीतें हि घट्ट करिशी जल तूं च धन्य ? ॥४१९॥
सूर्याग्नि घट्ट करण्या झटती जलातें ।
रूपांतरासि धरुनी परि जाई हो तें ।
दोघे हि तथापि तथापि उपाय-शून्य ।
जागीं जडा अवळिसी जगिं तूं च धन्य ॥४२०॥
कंटाळले जन तुला जरि वा अतां रे ।
गेल्यावरी गुण तुझे स्मरतील सारे ।
उष्मा कधीं न, जल निर्मळ नित्य थंड ।
रात्री सुखाध्ययन-योग्य जरी प्रचंड ॥ ४२१ ॥

इंद्रवज्रा.

उद्योगमग्नास करी च गोडी ।
हें शीत त्यांना न कदापि पीडी ।
आलस्य सोडूनि तुह्मी ह्मणूनी ।
नित्य प्रयत्नांस करा झटूनी ॥ ४२२ ॥

भुजंगप्रयात.

हिमें झांकलेले किती थंड देशीं ।
वनीं पर्वत मोठ्ठ ते श्वेत-वेशी[4] ।
गणूं थंडिनें फार होऊनि भीत ।
संदूर्णांशुकानें च आच्छन्न[5] होत ॥ ४२३ ॥

---

१ जगांत. * दूध, उसाचा रस, आंब्याचा रस इ० २ घट्ट. ३ दुसऱ्याला न साधणारी. ४ लोंकरीच्या वस्त्रानें. ५ आच्छादित.

मंदाक्रांता.

बर्फानें हें नव जणुं दिसे पांढरें विश्व देख।
कैलासाच्यापरि गिरि तसे वृक्ष छत्रें सुरेख।
[1]नीरें दुग्धापरि दिसति कीं श्रीफलें शंख भाती।
मुक्ताहारासम सकलही शोभती वेलजाती॥४२४॥

आर्या.

मार्गक्रमण्या लोकीं, जागृत केला जरी पथिक वाटे।
कर पद पोटीं लावी, त्यातें उठण्यास दुःख बहु वाटे॥

शार्दूलविक्रीडित.

चाले शीतल वायु, शीत हि तसें अंगास पीडा करी।
कुंदीं आणि नवारविंदिं बकुलीं भृंगालि गुंजी करी।
शीता नाशि जयाचिया जवळि ह्या काळीं न हो सुस्तनी
दुर्दैव्या क्षणदा युगापरि तथा होती व्यथा-दायिनी॥

शिखरिणी.

गृहीं पांथा, रामा त्यजुन परदेशास निघशी।
प्रिया नाहीं, [2]वा [3]तद्विरहदहनाऽविज्ञ असशी।
अरे! काळीं ऐशा कुठुनि मग सोडूनि तिजला।
सुखे जाणें कोठें; मरण च जणूं नेत तुजला!॥४२७॥

मालिनी.

परुष वच नें पांथा, मानसीं त्वां धरावें।
स्वसदन-रमणीतें जाउनी, तोषवावें।
सुखद्बहुत लीला शीतकालोचिता त्या।
करुन, सुखित हो रे, फीर मार्गे सुकृत्या॥४२८॥

---

१ उदकें. २ अथवा. ३ तिच्या विरहाग्नीला न जाणणारा. ४ कठोर. ५ नवा संबंध धरावें याजकडे.

वसंततिलका.

वाहे समीरण[1] सुशीतल मंद शांत ।
नाना सुमांतिल सुवास मरंद घेत ।
कालीं अशा नर सुखी रमताति कांहीं ।
जे धन्य मर्त्य तरुणीसह रम्य गेहीं ! ॥ ४२९ ॥

मालिनी.

सतन पिहित राहे द्वार अंतर्गृहाचें ।
ज्वलित दहन राहे नेहमीं दीप्त साचें ।
मृदु वसन उबेचें सर्व अंगांत आहे ।
अवळ मृदुलगात्री शीत कोठून राहे ! ॥ ४३० ॥

शालिनी.

सौख्या देई सेवितां ती हसंती[2] ।
हेमंतीं ती सुंदरी ही हसंती ।
पूर्वा[3]ऽभावीं अल्प शीतार्ति होते ।
अन्या[4]ऽभावीं दुःख अत्यंत हो तें ॥ ४३१ ॥

मालिनी.

बहुत कुपित झाल्या सुंदरी ह्या दिनांत ।
तरि हि ऋतु तयांचा कोप राहूं न देत ।
दिनभर वसती त्या रोषयुक्ता सुगात्री ।
पतिसह करि त्यांचें ऐक्य हा शीत रात्रीं ! ॥४३२॥

शार्दूलविक्रीडित.

" पीडी दैव सुदुर्बळां " स्मरण हें होई मला पाहतां—।
सच्छिद्रां[5]-शुक-युक्त-निर्धन जनां हें शीत हो बाधितां ।

---

१ वारा. २ निखाऱ्यांनीं भरलेली शेगडी. ३ शेगडी नसली तर.
४ हसणारी स्त्री नसली तर. ५ भोकें पडलेलीं वस्त्रें त्यांनीं युक्त.

जेथें तें दृढ गेह ज्यांत वसती श्रीमंत ते सर्वदा ।
तेथें शीत न जातसे जरि हळू गेलें न पीडी कदा॥४३३॥

आर्या.

द्युमणि-प्रकटनें होतां, कमलाकरें सद्गुणी मुदित होती ।
तिमिरादर्शनयोगें चक्षुष्मत्ता कृतार्थ होते ती ॥४३४॥

शिखरिणी.

यदाविर्भावानें सकलतम तें दूर पळतें ।
बहूत्साहानें हें जग सकल-कर्मास करितें ।
न तेजस्वी पातां परें सकल-जीवां, वद मनीं ।
तया मित्राचें सं-[12]क्रमण मकरीं[13] पौष-सुदिनीं ॥४३५॥

मंदाक्रांता.

संक्रांतीचा सण जंव पुढें राहतो एक-मास ।
तेव्हांपासूनि च विधुमुखी सांगुनी हो प्रियांस ।
धुव्वा खाशी पतिकडुनियां शर्करा आणवीती ।
रामा कामा करुनि, हलवा सुंदरी त्या करी ती॥४३६॥
उत्कंठेनें प्रथम करिती शर्करा-पाक रामा ।
कौशल्यानें विमळ करिती त्या तयाला सुकामा ।
ज्या गोऱ्या ही असुन करिती प्रत्यहीं निर्मलांग ।
त्यांची राहे कुठुन मलिनाच्या वरि प्रीति सांग ॥४३७॥

शिखरिणी.

प्रपंचाची हौशी सकलजगती सिद्ध सुकेटी ।
चतुश्चक्रा+सं[16]ज्ञा करि भरुन अंगार शर्गटी ।

१ सूर्य, रवि. २ उदय. ३ सरोवरें, सावकार. ४ कमलतंतूनीं युक्त, गुणवान् (पारखी). ५ अंधार, डोळ्यांतील बुरा. ६ अभाव. ७ नेत्रांचें अस्तित्व. ८ सार्थक. ९ ज्याच्या उदयानें १० रक्षक. ११ अन्य. १२ गमन. १३ मकरराशीस. १४ निर्भेळ. १५ स्त्री. १६ तयार. १७ निखारे, १८ शेगडी.

धरूनी ओढाया खळ खळ तिला सांखळ असे ।
हळू ओढी तीतें जवळ, मधि विस्तू रसरसे ॥४३८॥
दिनीं हेमंताच्या सुख करि च अंगार-शकटी ।
ह्मणूनी रामा त्या मुदित बसती फार निकटीं ।
वरी सत्पात्रातें चढवुनि बिया तीळ वरतीं ।
सुपाका घालूनी हळु फिरविती त्यांस सुदती ॥४३९॥

मंदाक्रांता.

मृदंगी त्या हळु च हलवा अंगुलींनीं करीती ।
पात्रांमध्यें तरि हि हलवे हेलकाव्यास घेती ।
ज्या, दृक्प्रांतें सकल-जगता सुंदरी हालवीती ।
हस्तस्पर्शों फिरविति तयां, काय आश्चर्य देती? ॥४४०॥

दिंडी.

सुंदरी ते हलव्यास करित राहे ।
तदंगावर रोमांच उभा राहे ।
सुगात्रीच्या मृदु अंगुलिच्या स्पर्शों ।
कंटकिततनु होतसे जणूं हर्षें! ॥ ४४१ ॥

शिखरिणी.

मृदु सुखद-करानें निर्मितां कोमलांगी ।
खर खर हलव्या रे! कंटकां स्वीय अंगीं ।
प्रकट करुनि त्यांच्या अंगुली पीडितोसी ।
मलिन-हृदय यांची रीति राहे च ऐशी ॥ ४४२ ॥

दिंड्या.

लाविती त्या सुस्नेह बीज कालीं ।
पात्र-मध्यें सितशर्करालवालीं ।

---

१ बोट. २ पापी, (पक्षीं) मलिन (काळा तीळ वेलदोड्याचे दाणे वगैरे) आहे हृदयी (आंत) ज्यांच्या. ३ प्रीतीचें बीं, तीळ. ४ शुभ्र ५ आळे.

स्नेह[1] जल ही घालिती सदा भारी।
अंकुरोद्भव होतसे मनोहारी! ॥ ४४३ ॥
अंगकुरोद्भव बोलतां जरी त्यांतें।
होत नाहीं तद्वृद्धि[2] कां? वदा तें।
त्यांस बाला अंगुली लाविताती।
उतावळिनें कुंठिता गती होती! ॥ ४४४॥

स्रग्धरा.

त्रैलोक्यीं शक्ति ऐशी अघटित[3] अबलांसारखी पाहिली ती
पात्रीं बीजास लावी, करुनि रस अळें, कीं जल स्नेह ओती
त्या लावी हस्त शाखा, मृदुलसुमनसें[5] युक्त, भृंगाक्षिनीं[6] ही
ऐसा तो स्नेह[7]-शाखी बनवुन हलवे सत्फलें तोडिते ही॥

साकी.

सुगंधि सुंदर केशररंगित, अनेक-रंगी कांहीं।
सुमुखी हर्षें हलवा करिते कितितरि शोभा पाहीं॥ ४४५॥

वसंततिलका.

"येताति सद्गुण गुणप्रिय-संगमें ते"।
हें वाक्य सार्थ हरिणाक्षि-कृतींत होतें।
सस्नेह[10] सर्वगुणयुक्त[11] तदीय[12] चित्त।
सामोद[13], ते च उठती गुण हालव्यांत ॥ ४४७॥

आर्या.

संक्रांतीचा सण तो, आला अद्लें दिनीं असे भोगी।

---

१ प्रेम. २ अंकुरांची वाढ. ३ विलक्षण. ४ हस्त आच फांद्या. ५ मन, पुष्प. ६ भ्रमरासारख्या नेत्रांनीं (युक्त). ७ प्रेम, तिळ. ८ सार्थक. ९ स्त्रीच्या कृतींत (हालव्यांत). १० प्रेमयुक्त, तिळ-स्नेहयुक्त. ११ सत्व रज तमोगुणयुक्त, शुक्ल. रक्त इ० रंगांनीं युक्त (हालवे). १२ तिचें. १३ आनंदयुक्त, सुवासयुक्त (केशराचा, वेलदोड्याचा वगैरे सुवास असतो.)

सुगंधि तैलें वस्तू अंगा लावूनि न्हाति गौरांगी ४४८
मिष्ट सुवासिक खिचडी,सगळीं वांगीं पदार्थ बहु पुरुषा
घृत ही वाढुन नंतर, भोजन करिताति अंगना अरुषा[1]
सघृतान्नानें होतो, शीतार्तिविनाश ह्मणुनि त्या प्रमदा।
आग्रह करूनी घनघृत,वाढिति; जें वाढवी च शक्तिमदा

साक्या.

सायंकाळीं नवीन लुगडीं, चोळ्या नटून ल्लेती।
एकीमेकी प्रीतीनें त्या, भोगाविड्यांतें देती ॥ ४९१ ॥
सप्त च पानें, सप्त सुपाऱ्या, सप्त लवंगा, सप्त।
दोडे, देती, सप्त-विड्यांतें सुवासिनीतें सप्ते[2] ॥ ४९२ ॥
रतिदेवीच्या तोषें होते प्राप्ती भोगविड्याची[3]।
ह्मणूनि देती तत्प्रीतीस्तव दानें भोगविड्यांचीं ॥४९३॥

वसंततिलका.

पंचेषु-दीप्तदहनें[4] जणुं भीरु तप्त।
दानें शमास करिती रमणींस सप्त।
बाणांस पंच[5], अणखी रति-मन्मथांस।
एकैक[6], हा च जमतो बघ मेळ खास। ॥४९४॥

साक्या.

संक्रांतीच्या दिवशीं मानव, वाटुन तिळ अंगातें।
प्रातःकालीं लावुन करिती, स्नानें नित्य-विधींतें ॥४९५॥
अमदाबादी चंद्रकळा त्या यवल्याच्या साड्या ही।
तरुणी रमणी रम्य फुटाणी नेसुन नटती कांहीं ॥४९६॥

---

१ रागरहित. २ सुवासिनींचें विशेषण. ३ उपभोग. ४ मदन-प्रदीप्ताग्नीनें, ५ पांच बाणांला पांच, ६ मदनाला एक व रतीला एक.

दिंड्या

भूषणांनीं सुंदरी नटुन झोंकीं ।
हळदकुंका देतात एकमेकीं ।
कितिक वाणें देतात बहु प्रीत्या ।
सुखदसौभाग्याच्याच अधारी त्या ॥ ४५७ ॥
हळदकुंकू सौभाग्य सौख्य-कामा ।
अवे पूजुन लुटविती, करुनि कामा ।
स्त्रिया गडबड करितात किती सोस ।
भीरु निर्भय लुटताति राजरोस ॥ ४५८ ॥

आर्या.

अबला कितीक दानें, करिती, देती वधूंस रैसरंगा ।
दानीं रतिपीतिदेवा, तोषवुनी पावतात रसे-रंगा ॥ ४५९ ॥
पक्वान्न-मिष्ट-भोजन, सासरस्त्रीसुत करून हर्षानें ।
तिसऱ्या प्रहरीं निवती, तिळगुळ देण्यास थोरजन सारें

दिंडी.

गोफ कंठ्या जनघालिती अमोल ।
अंगठ्यावर चमकती हिरे लाल ।
किती रेशिमकांठीहि धोत्रजोडे ।
नवे खुलती पायांत लाल जोडे ॥ ४६० ॥

साक्या.

किती बनाती अंगरखे ते तऱ्हेतऱ्हेचे अंगीं ।

---

१ एका खोबऱ्याच्या वाटींत कुंकू व एकींत गूळ घालून त्या पदराखालीं झांकतात आणि 'रस घ्या व रंग द्या' असें बोलून दोन्ही वाट्या सुवासिनींच्या हातीं देतात. मग गुळाची वाटी (रसाची) ठेवून (रंगाची) कुंकाची परत देतात. २ मदन. ३ शृंगाररसांतील रंग.

कशांस गोंडे, वस्त्रें खुलती कितीक नानारंगी ॥४६२॥
नाराळिपदरी दशासहित जर ज्यांना अशि पागोटीं ।
आब्बाशाई कुसुंब-रंगित दिसती सुरेख मोठीं॥४६३॥

दिंडी

डबे हातीं अभ्रकी कागदी ही ।
त्यांत हलवा अत्यंत खुलत राही ।
प्रथम देवा जाऊन नमति त्यांतें ।
अर्पिती मग हलव्यास भक्तिनें ते ॥ ४६४ ॥

साक्या

'तिळगुळ घ्या' हें बोलुनि नंतर ह्मणताति 'गोडबोला'।
हलवा देउन नमस्कार जन करिती परस्पराला ४६५
श्रीमंतांच्या स्वाऱ्या निघती मार्गी गर्दी दाट ।
हत्ती घोडे झुलती कोठें असतो मोठा थाट ॥४६६॥

मंदाक्रांता.

लाडें चौडे करुन वरती चालती ज्यांत तोडे ।
वाळा माळा खळखळत ते, आखडीतात तोंडें ।
अंगीं रंगीं खुलत गजनीं लाल खोगीर गोंडे ।
ऐसे खासे निघत असती रम्य संपन्न घोडे ॥ ४६७ ॥

मालिनी.

सधन पुरुष हर्षें बैसती अश्व-पृष्ठीं ।
चमकति जरिशाली अंगव्या रत्न-कंठी ।
हलति तुरगपादीं भूषणें आणि अंगीं ।
दवडत हलव्यातें घेउनी दूत मार्गीं ॥ ४६८ ॥

पृथ्वी.

सहर्ष जन जाउनी प्रियसुहृज्जनांच्या घरीं ।
परस्पर नमून ते तिळगुळांस देती करीं ।

गृहस्थ सदनागतां[1] बसविती सुखें बैठकीं ।
स्वरांग[2] जणु अर्पिती वदुनि गोड तांबूल कीं ॥४६९॥

साक्या.

सुखकर भाषण बोलुन नंतर जाती अन्य-गृहातें ।
ह्या-रीतीनें हलवा देती स्वगृहीं ही आप्तां ते ४७०

शिखरिणी.

फराळातें रात्रीं करुनि जन सानंद बहुत ।
विडे घेती जाती मृदुसुखद तल्पीं सुखयुत ।
वरी पेला तांब्या जलभरित हातांत सुमुखी ।
सुवेषा येती त्या चमकत हिऱ्यांची लखलखी॥४७१॥

इंद्रवज्रा.

मंचीं मृगाक्षी बसती सुगात्री ।
ज्या दृष्टिमात्रें स्मरतापदात्री ।
लाजूनि हर्षें हलवा प्रियांला ।
देती ह्मणोनी मग "गोड बोला !" ॥४७२॥

वसंततिलका.

हें सुंदरी मधुरभाषण फार गोड ।
लागे प्रियास अमृतावरतेंहि तोड ।
सांगू कितीतरि रुची मग हालव्याची ।
नाहीं तयास तुलना त्रिजगांत साची ॥४७३॥

दिंडी.

किती हौशी सुंदरी प्रियमुखांत ।
प्रीतिनें त्या हलव्यास घालितात ।
किती लागे मधुरता रुचि तयाची ।
सर्व गोडी सुंदरी मृदुकराची ! ॥ ४७४ ॥

---

१ घरीं आलेल्या लोकांस. २ आपलें प्रेम.

साकी.

प्रिय ही तेव्हां उल्हासानें, सुमुखी-मुख-कमलांत ।
हलवा घालुन लगेच चुंबन करिती त्या-संधींत ॥४७५॥

वसंततिलका.

चुंबी सुगंध सहसा प्रिय, चंचलाक्षी ।
चंद्रानना हिसकुनी मुखकंज, लक्षीं ।
भ्रूचाप ओढुनि दृगंतशरास मारी ।
त्यातें परंतु अधरामृत एक तारी ! ॥४७६॥

साक्या.

तांब्यांतिल जल पीउनि नंतर, रमणी विडा प्रियाला
देऊनि आपण घेती; मग ते करिती विनोदलीला ४७७
दुसरे दिवशीं किंक्रांतीला, रमणी नटूनि देती ।
एकीमेकी चातुर्यातें दावित हलवा प्रीती ॥ ४७८ ॥

शिशिरऋतु.

आर्या.

शिशिरीं शीत लयातें, जातां जंतूस दुःख बहु करिते
अधिकारी जे कुमती, जातां जातां हि ताप करिती ते
जातांना शीत लया, प्रवृत्त होतें च चेतना[१]स्नेह ।
दीप जसा क्षयकालीं, वृद्धीतें पावतो विना स्नेह[२] ४८०

साक्या.

ऋत्वर्धाच्या नंतर शीत हि, हळु हळु निघून जातें ।
उष्णारीची स्वारी लवकरि येइल, भिऊनि कीं तें ? ४८१
धान्यें तांटें आदिकरूनी खटला घेउनि जाते ।
लक्ष्मी ह्मणुनी उदासीनता शिशिरा तुजला येते ॥

---

१ चेतन सजांव प्राणी त्यांचा नाहीं स्नेह प्रीति ज्याचेठायीं. २ तेल.

वसंततिलका.

गोधूनधान्यचणकांवरचीहि लक्ष्मी ।
जाई त्यजूनि विपिना शिशिरीं स्वधामीं ।
जी श्री असे सकलभूषण ती च जातां ।
शोभा कुठूनि मग राहिल तेथ आतां ॥४८३॥

आर्या.

लक्ष्मी त्यजुनी जातां, विशोभ शिशिरा, पहा तुझ्या ठायीं
धनधान्यर्द्धि हि जाउनि, राहे अवशिष्ट धूळ त्या ठायीं
शिशिरा श्रीविण जीवन, व्यर्थ तुझें वाटतें मज विरामा ।
जाणुनि हें च विधीनें, अपमानें योजिलें तुज विरामा ॥

शिखरिणी.

गृहातें टाकूनि क्षणभरि जरि जाइ रमणी ।
नवी वस्तू वाटे विकल सदनीं ही भणभणी ।
उदासीनत्वानें मनुज यदभावीं भटकती ।
वनश्री स्त्री नाहीं तुज कुठुनि शोभा विलसती॥४८६॥

वसंततिलका.

तूं जीर्णता लपविण्या करिशी स्वकाया ।
जाणो सुवर्णमय पीत करून माया ।
लक्ष्मीस मोह करण्या बरि युक्ति केली ।
नाहीं परी तुज गळ्या तरि साध्य झाली ॥४८७॥
जीर्णा त्वदीय तनु पत्रामिषें गळे ते ।
पाहोनि कृत्रिम तुझी कांति चंचला ते ।
लक्ष्मी त्यजून तुज जाइ पराकडेस ।
भर्ता श्लथेंद्रिय रुचे न च सुंदरीस ॥ ४८८ ॥

---

१ स्त्रीरहिता. २ अखेरीस. ३ कलारहित. ४ स्त्रीच्या अभावीं. ५ पिंवळी. ६ शिथिलेंद्रिय, शिशिरऋतूंत पानें पिंवळीं होऊन गळतात.

खुंटावरील ह्मणतात तयास काक ।
ज्या स्त्री सुतादि नसती पुरुषास लोक ।
कांतेविणें दिसशि तूं हि तसे तुझ्यांत ।
ते खुंट वृक्षवरि काकहि बैसतात ॥ ४८९ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

मोठाले दिसतात सोट तरु हे पर्णे न ज्यां राहती ।
जाणो स्तंभ च हे वधार्ह[1] पुरुषांसाठीं उभे वाटती ।
कीं हे मुंडित भिक्षु[2] पत्रनिकरन्या[3]सा[4] करूनी उभे ।
लक्ष्मी राजविलासिनी तिजसवें कैसें तुझें रे निभे! ॥

वसंततिलका.

शीतोष्णभूप इतरेतर[5] शत्रु-खास ।
झुंजा करूनि हटवीति परस्परांस ।
येतां मधें शिशिर त्याक्षणिं हो चुराडा ।
शोभा स्वकीय दवडून वसे च वेडा ॥४९१॥
विश्रांति तूंच सकलां कृषिकांस[6] देशी ।
अन्यर्तुमाजि न मिळे क्षण एक त्यांसी ।
होती कृषीवल फिरून नव्या दमाचे ।
नाल्पोपकार तव त्यांवर होति साचे ॥ ४९२ ॥
नाहीं तुझ्यांत अति उष्ण न शीत फार ।
आहेस तूं सुखद यास्तव होशि थोर ।
कार्यें अनेक करण्या दिन हे च योग्य ।
आहेत यापरि किती ह्मणतात योग्य ॥४९३॥
बारे सुवर्णमय[6] तूं घडवूनि खाशा ।
त्या मोहरांस[7] जरि दाविशि ही स्वकोशा[8] ।

१ वधाला योग्य. २ संन्याशी. ३ समुदाय. ४ त्याग, पत्रादिकांनीं रहित सोट. ५ परस्पर. ६ शेतकरी, सुरेखवर्ग, सोनें. ७ मोहरा, फुलें, कळ्या (अंब्याच्या) ८ जामदारखाना, कळ्या.

कारागिर[1] प्रथम तूं असतां तयांचा ।
देती वसंतऋतुला जन मान साचा ॥ ४९४ ॥
सुव्यक्त कारण असे कथितों तुला वा ।
श्रीशास[2] मान जन देति न ते गरीबा ।
राहे समानकृति ही सरशी हि खाशी ।
नांवावरी च भुलती, जनरीति ऐशी ॥४९५॥

साकी.

हकु हकु ते हिम जातें नंतर उष्णहि तसें च येतें ।
दोघांमध्यें चेंगरुनी ऋतु-दीन-दशा कीं होते ! ॥४९६॥

आर्या.

शीतोष्णोभयैं[3]वर्मा, संपे श्री ह्मणुनि तूं सुखें राहित ।
पर ऋतु एकच घर्मा, करिती श्री संग्रहा; असे प्रथित
गमैनागमनावसरीं[3], उभयांप्रातिथ्य[4] योग्य[5] करण्यानें ।
जाते श्री संपूनी, युक्त श्रीरहितता तुला त्यानें ! ४९८

शिखरिणी.

अहंकारें विश्वा वश करुनि जाई स्मर हरीं[6] ।
तया जाळी कोपें त्रिनयन तदा निरैतनु[7] करी ।
जगा जाळी प्राशी विष शिव करी भूषण गळीं ।
शिरीं गंगा गौरी तनुर्रत लसे चंद्र निटिलीं ॥४९९॥

आर्या.

विषपानानंतर तो, विषाग्नि पेटून दग्ध करि तनुला ।
तच्छमना कीं शिव धरि, शीर्षी शीतांशु शीत गांग जला

---

१ मोहरांचा. २ श्रीयुक्तास. ३ सीताचें गमन व उष्णाचें आ-गमन ह्या दोन्ही प्रसंगीं. ४ शीत व उष्ण या दोघांचें ५ योग्य. ६ शिवावर. ७ अंगरहित. ८ शरीराशीं, सक्त.

शिखरिणी.

क[1]पर्दी भक्तांतें प्रचुर धन देई नवल तें ।
जरी शू[2]ली नाशी सकलभजकां[3]व्याधि बहु ते ।
करी ज्ञानी भक्तां पशु[4]पति पहा उग्रहि जरी ।
दयेचा जो ठेवा, शिव भव असूनी भव[5]हरी ॥५०१॥

आर्या.

माघीं शिवरात्रदिनीं, शंभुत्सव थोर सर्व जन करिती ।
देवालय भूषविती काढुनि रंगित अनेक चित्र-तती ५०२

साक्या.

प्रातःकाळीं महानदीवर करिती स्नानें सर्व ।
नित्यविधीतें अटपुन नंतर पूजित बसती शर्व[6] ॥ ५०३॥
रुद्र ह्मणूनी रुद्रा[6]वरती, करती जन अभिषेक ।
अहोरात्र ही अभिषेकातें करिती कितीक लोक ॥५०४॥

आर्या.

शिव[7]शांतिदाभिषेकें, भक्तज्वर दूर होइ संपूर्ण ।
सुटती कितीक तैसे भवतापापासुनी हि जे पूर्ण[8] ॥५०५॥

शिखरिणी.

सुपुष्पें वाहूनि त्रिदलनवबिल्वा शिवशिरीं ।
सुधूपादीपांतें किति भजक ओंवाळिति करीं ।
किती कर्पूराची रुचि[9] खुलतसे चंद्रशिखरीं ।
शिव[10]प्रासादीं तें मधुरसुटतो गंध रुचिरीं ॥ ५०६ ॥

साकी.

लोक उपोषित सस्त्रीबालक शिवदर्शन करिताती ।
दुसरे दिवशीं करिति पारणें सत्वर महाप्रभातीं ॥५०७॥

---

१ भिकारी, शिव. २ रोगी, शिव, ३ भक्त, ४ महापशु, शिव. ५ संसार. ६ शिव, ७ शिवाला शांति देणाऱ्या अभिषेकानें. ८ र्णभक्त, ९ कांति, १० देऊळ.

आर्या.

शिशिरीं फाल्गुनमासीं, आला शिमगा सणांत सण थोर।
करितात पौर्णिमेला, होळ्या सानंद होउनी फार ॥
होळ्या जन माध्यान्हीं, करिती कित्येक लोक सायान्हीं
पूजा करून नंतर, करमुखरव सांगतेस करिती ही ॥

शार्दूलविक्रीडित.

शीतानें जन आर्त होति, ह्मणुनी होऊन एक्या मतीं ॥
होळ्या सर्व जगीं करूनि हिम तें जाळूनी कीं टाकिती ।
प्राबल्या प्रभु पावला जरि करी पीडा प्रजेतें करी[1] ।
ऐक्यें जे जन वागती प्रभु कुधीचा घात त्याचे करीं[2] ॥

साक्या.

खणखण डफ किति वाजत असती, ठणठण सुखकर शब्द
बालक उत्सुक फारच करिती, घुमुन राहे नाद ॥९११॥
पक्वान्नादिक भोजन करुनी, निघती शद्ब करीत ।
आव्यापाव्या हुतुतू यापरि, खेळुन ते रमतात ॥९१२॥
सशब्द बालक खेळत फिरती नाश्चर्याची गोष्ट ॥
तरुण वृद्ध ही ह्या रीतीनें, करूनि होती तुष्ट ! ॥
शिमग्यामध्यें लोक तमाशा बघणें ह्मणाति अवश्य ।
करवुनि त्यातें नटनृत्याला होतीं सर्व हि वश्य ॥९१३॥
रमणीरूपा धरून नट ये नाचत भाव करीत ।
रूपभ्रांति पाडुन त्याक्षणि जनचित्तां मोहीत ॥९१९॥
स्त्री-पुरुषांचे संभोगादिक बीभत्सोक्ति जयांत ॥
नकला सोंगें लक्ष देउनी पाहत ते बसतात ॥ ९१६ ॥

---

१ पंडित. २ करांनीं.

दिंड्या.

सुंदरीचें-वेषानुकरण कांहीं ।
नटें करुनी जनचित्त मोहिलें ही ।
सुंदरांगी मोहिते सकल लोकां ।
यांत कांहीं आश्चर्य वाटतें का ! ॥९१७॥
तरुण बालक उद्युक्त पाडळ्यास ।
राखमाती खेळती धुळवडीस ।
अवाच्योक्ती बोलून एकमेक ।
शंखवाद्यें करिताति जमुन लोक ॥९१८॥

साकी.

नदीतटाका जाउन हर्षें पोहुन गृहास जाती ।
ह्या रीतीनें सर्व ठिकाणीं चारी दिन रमताती ॥९१९॥

दिंड्या.

शीत परलोका आप्त जणूं जाय ।
तद्विनाशीं जाळिती त्यास काय ।
क्रिया करुनी मुखशब्द अशौचानें ।
राख टाकुनि करितात नदी-स्नानें ! ॥ ९२० ॥
आपुल्या सणिं आहेत सभ्य रीती ।
त्यांत शिमगा जरि लोक मानिताती ।
राखमाती खेळणें शंखवाद्य ।
दुरुक्त्यन्यक्रीडा हि होत निंद्य ॥ ९२१ ॥

वसंततिलका.

स्वच्छंदताचरण इष्ट असे जनांतें ।
लोकीं विरुद्ध असतें करणें तसें तें ।

---

१ बोलण्यास अयोग्य. भाषेनें.

हा हेतु लक्षुन जणूं सण हाच केला ।
लोकां यथेच्छ रमण्यास्तव खेळण्याला॥ ९२२॥

साकी.

रंगपंचमीं-दिवशीं मानव चोळुन सर्वांगातें ।
स्नानें करिती चतुर्दिनांचा मल बहु काढुन कीं ते ९२३

दिंडी.

भोजनातें मित्रासहित लोक ।
करुन घेती तांबूल ते अनेक ।
प्रमोदानें रंगास शिंपडीती ।
स्वच्छवस्त्रीं दिसतसे सुशोभा ती ॥ ९२४ ॥

साकी.

शिंडकावाचीं स्त्रिया पातळें कर्वतिकांठीं उंचीं ।
कितीक शुभ्र च रेशिमकांठीं नेसुन नटती साचीं ॥

दिंडी.

दोरव्याच्या कंचुक्या तकतकीत ।
ज्यांस खुलती जरिकांठ झकझकीत ।
अंगिं घालिति भूषणें खुबीदार ।
गोफगोंडे नव ज्यांस झोंकदार ॥ ९२६ ॥

साक्या.

रात्रीं रमणी रमण करूनी सत्वर भोजन हर्षें ।
दिवाणखान्यांतील पर्यंकीं जाती ते संतोषें ॥ ९२७ ॥
श्वशुर श्वश्रू निद्रित होतां सासुरवाशी जाती ।
लगबग लगबग रंगापूरित पात्रा घेउन हातीं ॥ ९२८॥

मालिनी.

छत खुलत सभोंती स्वच्छ झाडें हि हंड्या ।
सुबक तसबिरी त्या शोभती रम्य माड्या ।

गजगति चढतांना पायऱ्या त्या जिन्याच्या ।
छुम छुम रव कर्णी हर्ष देई प्रियाच्या॥१२९॥

साक्या.

रमणीचरणीं नुपुरसिंजित झुणुझुणु वाजत राहे ।
वाटे मजला मदनधनूची झंकृति होत असे हे ॥१३०॥
मूद फिर्किचें फूल राखडी केकत सुचंद्रकोर ।
मौक्तिक कुरडू बुगड्या बाळ्या काप हि कानीं थोर ॥

शिखरिणी.

सुतेजें मोत्यांची नथ खुलतसे ती तिनतुरी ।
गळीं मुक्तापेंडीं तनमणि ठुशी माळ हिं सरी ।
सुती वाकी तोडे विलसति जवे गोठ सुकरीं ॥
पदीं मोठे तोडे छुमछुम रवा नूपुर करी १३२

शिखरिणी.

सुशब्दालंकारीं बहु मृदुसुवर्णीं युत किती ।
पहा शोभा मोदा करित असती काव्य सुदती ।
मृदु स्त्री काव्यें ही घनपरि सुवृत्तीं कुचयुगीं,।
असे काठिण्याचें रसिकपुरुषा सौख्य च जगीं॥ १३३ ॥

दिंड्या.

चकचकाटें चमकतीं भूषणें तीं ।
सुंदरीचें तारुण्य शोभवीती ।

---

१ सुंदर वाजणाऱ्या अलंकारांनीं=सुशब्दालंकार आणि अर्थालंकार यांनीं युक्त. २ बहुत उत्तम सुवर्ण आहे ज्याचे ठायीं (सुशब्दालंकारीं याचें विशेषण) बहुत मृदु सुवर्ण=अक्षरें ज्यांचे ठायीं अशांनीं युक्त, ३ काठिण, ४ वाटोळें, सुंदर वृत्तें=छंद आहेत ज्याचे ठायीं (काव्यादि०).

हार विलसे, कुच कुंभ-शुभ्र धारा ।
भीरु करि कीं अभिषेक गमे मारा ! ॥१३४॥
कंदु[2]क, स्तन, लावण्य मौक्तिकाचे ।
स्वर्णनिधि कीं कंदर्पराज याचे ।
स्मरें मंत्रित लिंबें च मोहण्या कीं ।
सौख्य[3]वेलीं लटकलीं फलें झोकीं ! ॥ १३५ ॥
बाहु[4]लतिकाकंद कीं कुच तिचे ते ।
युग्म यौवन-तरु-फलांचें जणू तें ।
रम्यसंपुट[7] सौंदर्य-हीरकाचें ।
वर्तुल स्तन वाटतीं सुंदरीचे ! ॥ १३६ ॥

मालिनी.

कठिणहृदय अन्यद्द्रव्यजीवा हरूनि ।
दिनभर मग वस्त्रीं राहती ते लपूनी ।
कुच नवतरुणीचे वाटती स्तेन मातें ।
स्तन चुकुनि तयांला बोलती लोक कीं तें ! १३७

साकी.

रंगा लपवुनि लज्जित सुमुखी जाते मंचीं बाला ।
नवपरिचितपतिसंगा प्रथम चि सण भीरूला आला ॥

शिखरिणी.

उशी गिर्द्या गादी पर भरुन केला विलसतो—।
बिछाना पर्यंकीं अतिमृदु असे हातभर तो ।
वरी राहे स्वच्छास्तरण जुळिलीं रम्य-दुलयी ।
गुलाबी पाणी ही घमघमित तैलें सुनिलयी ॥ १३९ ॥

१मदनाळा, २ चेंडू, ३ सुखाची वेल=स्त्री तिच्यावर, ४ बाहु-रूप लतेचे कंद, ५ द्रव्य, ६ तारुण्यरूप वृक्षफलांचे, ७ डबे, ८ चोर.

स्रग्धरा.

चांदीचें शोभतें तें तबक अडकिता घागऱ्या ज्यास हैमें[1] ।
गोळ्या पत्री लवंगा क्रमुक[2] विलसती वेलदोडे बदाम ।
सामानें चौफुला ही खुलति बहु डब्या सांखळीचा चुनाळ
पक्कीं पानें सुवर्णें कृत जणुं गमती पानदानीं रसाळ॥

दिंडी.

विडा प्रेमें देतसे प्रिया पाहें ।
एक वस्तु हि आरक्त त्यांत नोहे ।
कुठुन लाली त्यामध्यें येत आहे ।
चित्रकरणी सुंदरी-करीं राहे ॥ १४१ ॥

साकी.

रागानें[3] कृत तांबूलीं जणुं रॅंग[4] च रमणी ठेवी ।
किंवा पल्लवहस्तांतिल कीं सुरॅंग[5] त्याला लावी ॥ १४२॥

दिंडी.

हें हि नोहें मज गमे अन्य ऐका ।
अनंगाचा हा व्यक्त राग हो कां ।
वधूपुरुष क्रीडा-सुखास घाई ।
कां न करिती अद्यापि ह्मणुनि होई ! ॥१४३॥

साकी.

सुमुखीच्या प्रिय मुखांत घाली प्रेमानें तांबूल ।
बिंबोष्ठीमुख[6] रंगित, वर नथ चमके ते तेजाळ ॥ १४४॥

दिंडी.

वदन रंगित तांबूलचर्वणानें ।
लाल कमला लाजवी सुशोभेनें ।

---

१ सोन्याच्या. २ सुपारी. ३ प्रीती. ४ प्रीती, लाली. ५ पल्लवा-सारखा लाल. ६ पिकलेल्या तोंडल्यासारखें.

नयन सांजन[1] चलदीर्घलोचनेचे[2] ।
निशित[3] शर कीं विषदिग्ध[4] सुमधनूचे[5] ॥१४५॥
लाल कुंकाची टिकलि त्या विशालीं ।
सुतनुभालीं रेखली दिसे शाली ।
स्मरें रमणीसाधनें सकल-लोकां ।
मारुनी कीं लाविला रक्त-टिका ! ॥ १४६ ॥

साकी.

मीस करूनी जाउनि आणी रंगातें चलनेत्री ।
पिचकारीनें प्रियकरवस्त्रीं उडवी रंग सुगात्री ॥१४७॥

दिंडी.

अनंगानल[6]संतप्त वल्लभांगीं ।
थंड रंगा टाकिते सुंदरांगी ।
घृतापरि तो हो, तनूचीहि आग ।
स्मराग्नीची ज्वाला च लाल रंग! ॥१४८॥

साकी.

प्रियकर अंगीं गौरांगीच्या प्रेमें उडवी रंग ।
कर्वतिकांठी पातळ रंगें रंगित होई अंग ॥ १४९ ॥

शिखरिणी.

छटे रंगाचे ते विरलमृदुवस्त्रीं विलसती ।
गुलालाची तैशी धुनुक दिसते लाल वरती ।
सुकेशीच्या भांगामधिं दिसतसे सुंदर छटा ।
स्वरूपें दोघांचीं खुलति दिसते कांति[7] सुपटा[8] १५०.

---

१ कज्जल युक्त. २ चंचल मोठे डोळे जीचे. ३ तीक्ष्ण. ४ भरलें. ५ पुष्पधनुष्य. ६ मदनाग्नि. ७ शोभा. ८ वस्त्रास.

वसंततिलका.

तांबूलरंगित अनंतर केशराच्या ।
रंगें सुरंगित. वधुप्रिय होति साचा ।
होताति रंगित तसे च अनंगरंगें ।
जाती बुडून मग त्यामधिं ते सुरागें ॥९९१॥

शार्दूलविक्रीडित.

पूर्वी एकमतें विचार पुरुषीं केला असे कीं असा ।
स्त्री-साह्याविण हा करूं च शिमगा, आरंभिला, तो कसा
होई गोड? धुळीस लोक मिळती चाऱ्ही दिनीं कष्टती ।
घेतां ते रमणी-सहाय्य, बुडती रंगांत, नान्या गती ! ॥

दिंडी.

तमाशाचा होतसे थाट रात्रीं ।
इति वेश्यागायनें सुखें श्रोत्रीं ।
पुरुष वेश्या सविनोद शिपडीती ।
रंग वस्त्रीं सानंद उभय होती ॥ ९९३ ॥

मालिनी.

चपलनयनभंगें प्रेम एकास दावी ।
पर मधुरवचें ती स्नेहपाशांत गोंवी ।
सुरत-रस-सुखाचा नाद अन्यास लावी ।
सकपटचलवेश्याचित्त एकत्र केवीं ! ॥ ९९४ ॥

साकी.

स्फुट कुच दावुनि विनोद करुनी हांसुनि चित्ता मोही ।
बाह्यनिर्मळा अंतर्मलिना वेश्या असती पाहीं ! ॥९९५॥

पद.

गड्यांनो, तो जगदीश भजा ! ॥ ध्रु० ॥

रूपें जयाच्या साहि ऋतूमधिं, आहे बहुत मज़ा ॥ग०॥
वसंतशीतलवात फुलांतिल, फिरतो घेत रजा ॥ ग०॥
द्राक्षाम्रादिक मधुरस सुफलें, करितो फार चिजा ॥ग०॥
सुपीक होण्या करी उष्णता, ग्रीष्मीं तो न दुजा ॥ग०॥
वर्षुनि वर्षा हर्षा देतो, शमवुनि ताप रजा ॥ ग० ॥
शरदीं धान्यें सुजलें करितो, शोभा करि जलजा ॥ ग०॥
सुफलीं पुष्पीं मुदित करी तो, घनमल जाति विजा ॥ग०
हेमंतीं रुचि अन्नजला अति, देतो सुख मनुजा ॥ग०॥
शिशिरीं नाहींकमी रंग पण, लवकरि तुह्मि उमजा ॥ग०
ऋतुवर्षादिक रूपें त्याचीं, काल चि तो समजा ॥ग०॥
कृतकर्माच्या अहंकृतीच्या सोडुनि द्या गमजा ॥ग० ॥
लक्षीं ठेवा, पापापासुनि होइल सौख्य वजा ॥ग० ॥
सर्पापरि हा काल जातसे पाहुनि त्यास बुजा ॥ ग०॥
भजनसमाजीं विभूकीर्तीच्या गजरा संतत जा ॥ ग०॥
विभूदृढनावें संसारार्णव तरण्या शीघ्र धजा ॥ ग० ॥

REFBK-0019547
REFBK-0019547
दा. क्र. १९५४७ संग्रह

शुद्धीपत्र.

पान.	पद्य.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१०	५१	असतति	असताति
११	५२	दुःसह	दुःसहा
२०	९८	नेस	नेसे
२३	११३	कली	केली
२४	११८	दुध	दूध
,,	,,	मुल	मूल
,,	११९	रमणीयागो	रमणीयांगो
३१	१५३	निटिलदर्शी	निटिलदेर्शी
३५	१७३	सधुलि	सधूलि
३८	१८७	तरु छायेंत	तरु-च्छायेंत
,,	१८८	तप	तत्प
,,	१८९	छाय	छाया
,,	१९०	सदाहे	सदा हे
४०	१९९	हिताला	हिवाला
४४	२२६	वीजतोडे	वीजतोडें
४९	२५३	पाडतां	पंडिता
५३	२८३	मद्दगंत	मद्गगंत
५४	२९०	अवतार	अवतारा
५५	२९४	छत	छतें
६०	३२७	गोफाणिती	गोफाणिनीं
६४	३४७	गुण शब्दा	गुण-शब्दा
,,	३५०	अश्विन शुक्ल	अश्विन-शुक्ल
६८	३६५	भाजन	भोजन
७५	४१२	तीच	तैत्र

पान. पद्य.	अशुद्ध.	शुद्ध.
७७–४२०—	तापति	.... तथापि
,, – ,, —	मडा	.... जडा
७९–४३०—	सतनं	.... सतत
,, –४३२—	हा	.... हो
८०–४३६—	करी ती	.... करीती
,, –४३८—	+	.... ही फुली नको
८२–४४४—	नाहा	.... नाहीं
,, –४४५—	वनवुन	.... बनवुन
८३–४५०—	करूनी	.... करूनि
८४–४६०—	जनघालिती	.... जन घालिती
८५–४६९—	ारस्पर	.... परस्पर
८६–४७३—	सुंदरी मधुर	.... सुंदरी-मधुर
८७–४८०—	प्रवृत्त	.... प्रवृद्ध
,, – ,, —	स्नेह	.... स्वेहं
८८–४८३—	गोधून	.... गोधूम
९१–५०२—	शंभुत्सव	.... शंभूत्सव
९२–५१०—	करी	... केरी
,, – ,, —	प्रभु कुधीचा	.... प्रभुकुधीचा
,, – ,, —	त्याचे	... यांचे
९४–५२३—	स्मानें	.... स्नानें
९५–५३३—	सुशब्दालंकारी	....सुशब्दालंकारीं
९७–५४२—	सुरांग	.... सुराग
,, –५४४—	निंबोष्टी	.... बिंबोष्टी
९९–५५१—	वधु	.... वधू
१००– ,, —	विभू	.... त्रिभू